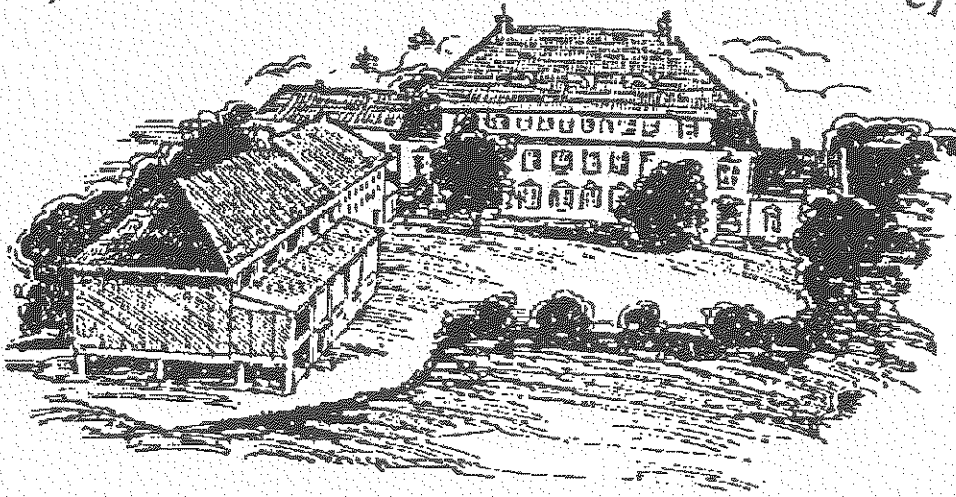

Småskriftserien nr. 1 1991

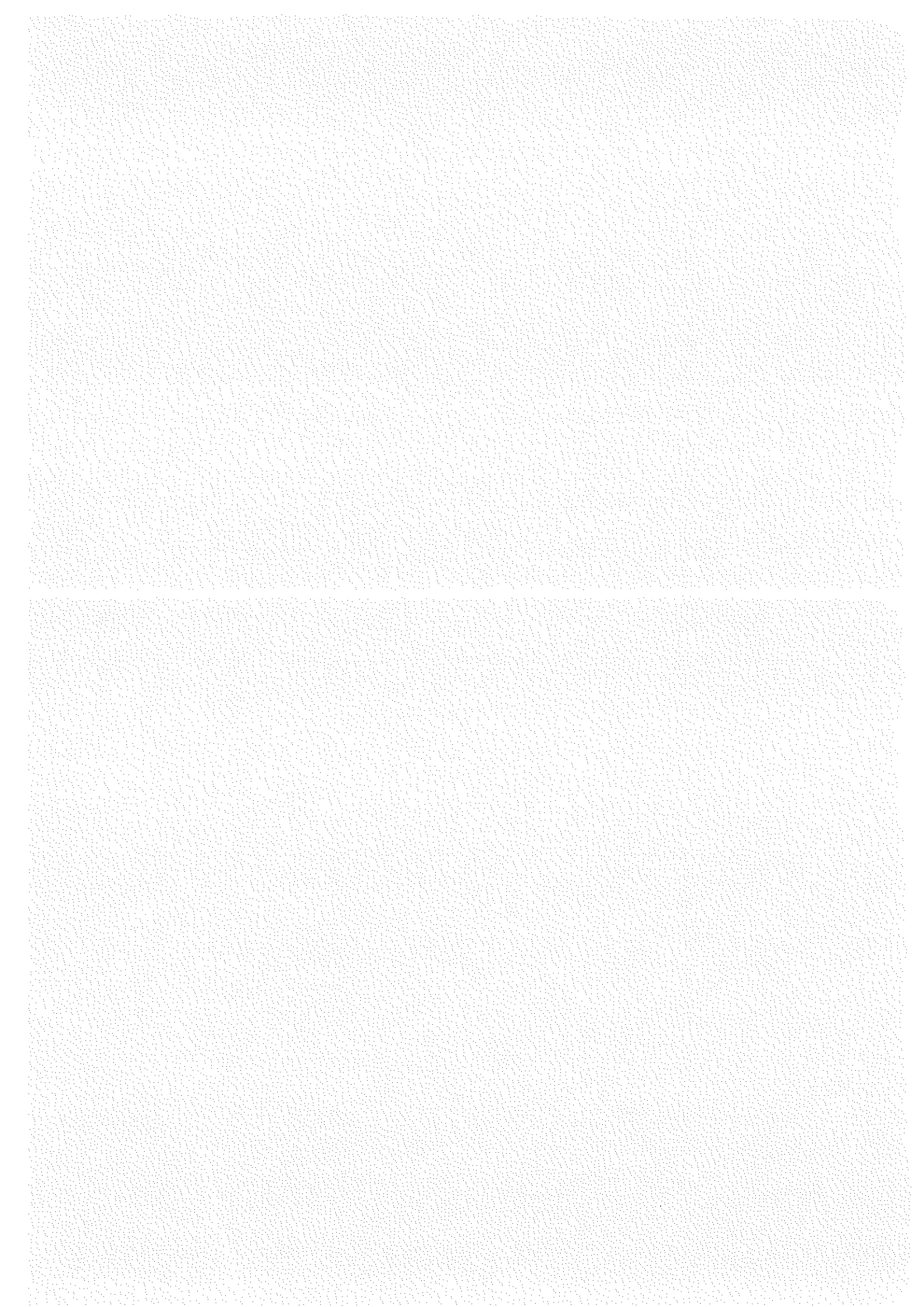
Kriminalomsorgens utdanningssenter

Rehabiliteringsprosjekt for innsatte med rusproblemer

Studietur til USA

**"Fangebehandling" eller
"Fengselspedagogikk"**

FORORD

I dette nummeret av Småskriftserien har vi valgt å konsentrere oppmerksomheten om to felt. Det ene er nye tanker om soning for misbrukere og det andre er tanker om sosialpedagogiske tilnærminger i arbeidet med innsatte istedenfor et begrep som fangebehandling.

Det første hovedemnet har vi valgt blant annet fordi en rekke ledende folk innen fengselsvesenet og noen andre fagpersoner fra andre miljøer var på en studiereise til USA sist høst. Utgangspunktet for reisen var å se på spesielle soningssystemer for misbrukere, både i forhold til å få de innsatte ut av misbruket og for å se på hva slags muligheter de har etter en rusfri soning. Det spesielle var at de amerikanske fengselsavdelingene brukte tidligere innsatte som en del av sin stab. Vil dette være mulig i Norge og i tilfelle på hvilken måte? Noen svar vil dere finne ved å lese de ulike innleggene og skildringene som framgår av tidsskriftet. Men mange svar vil være ubesvarte. Redaksjonen kunne derfor tenke seg å få reaksjoner på temaet til neste nummer.

Det andre store tema er først en artikkel om pedagogikk brukt i fengsel via de skolene som eksisterer for innsatte. Artikkelforfatteren utvider dette temaet til også å gjelde arbeidet med innsatte generelt og argumenterer for at man bør bytte ut begrepet om fangebehandling og istedenfor rette oppmerksomheten mot hva slags sosialpedagogisk virksomhet som vil være nyttig for den innsatte i forhold til å klare livet etter soning. Denne artikkelen blir fulgt opp av en annen artikkel som delvis tar til motmæle mot at all virksomhet i et fengsel bør preges av pedagogikk.

Vi har også en kort debatt om kontraktsoning fra forrige nummer. P.g.a. at vi kommer ut så sjelden har vi valgt å la "den kritiserte" få lov å svare i samme nummer. Skulle vi ventet til neste nummer ville debattinnleggene bli nesten uten mening for andre lesere enn de som er involvert i debatten.

Vi ønsker dere lykke til med lesningen.

Egil Larsen
redaktør

Utgiver: KRIMINALOMSORGENS
UTDANNINGSSENTER
Teisenv. 5

Tidsskriftadresse: Boks 6138, Etterstad
0602 Oslo

Ansvarlig redaktør: Harald Føsker

Redaksjonsutvalg: Egil Larsen (redaktør), Yngve Hammerlin

Sendes til alle fengselsanstalter og friomsorgskontorer i Norge.

Opplag: 1000 eks.

Stoff som benyttes står for forfatterens egen regning.

Dan Strømme

STAY`N OUT-PROSJEKTET. REFERAT OG BETRAKTNINGER ETTER STUDIETUR TIL USA 1. - 8. SEPTEMBER 1991

Deltakere: Avd. dir Asbjørn Langås (Justis dep.)
Bsj. Ellen Seip (Os.dep.)
Rådgiver Lars Kvam (Oslo kommune)
Dir. Harald Føsker (KRUS)
Sverre Eriksen (Veksthuset)
Christian Hartvig (Veksthuset)
Ulf Jansen (Tyrili-Kollektivet)
Roar Skolsegg (Tyrili-Kollektivet)
Fung. dir. Are Høidal (Oslo kr.f.)
Dir. Dan Strømme (Bredtveit f. og s.a.)
Arne Schanche Andresen (prosjektleder)

BAKGRUNN

Erfaringene innen norsk fengselsvesen med kontraktssoning og drift av egne kontraktsenheter har vist at det går an å holde tildels hardt belastede narkomane stoff-frie under soningen. Dette er imidlertid ikke nok idet det viser seg at svært mange faller tilbake etter løslatelse. For om mulig å unngå dette er det nødvendig å gjøre noe med de bakenforliggende årsaker til misbruket, og det er her Stay`n Out-prosjektet i USA har satset med tildels meget vellykkede resultater.

Stay`n Out-prosjektet i USA har nå pågått over en periode på 13-14 år, og erfaringene så langt er svært gode - også når det

gjelder residiv, både m.h.t. stoffmisbruk og kriminalitet.

Spørsmålet om hvorvidt man bør prøve noe tilsvarende innen norsk fengselsvesen har vært reist bl.a. i fagtidsskriftet "Stoffmisbruk", og Justisdepartementet og Sosialdepartementet har bestemt seg for å vurdere dette nærmere. (At man innen Sosialdepartementet og helsevesenet nå er kommet til den erkjennelse at det muligens går an å behandle innsatte bak murene er i seg selv oppsiktsvekkende, og at man vender blikket mot amerikansk fengselsvesen gjør ikke saken mindre interessant).

FORMÅLET MED STUDIETUREN

Formålet var å se nærmere på det amerikanske Stay`n Out prosjektet, hva vi eventuelt kan lære av det, og om det er mulig å etablere et liknende opplegg for behandling av rusmiddelmissbrukere i norske

fengsler. I så fall vil det i første omgang bli snakk om igangsetting av et par prøve-prosjekter for mannlige og kvinnelige innsatte. Oslo kretsfengsel og Bredtveit fengsel er foreløpig antydnet som mulige forsøksanstalter.

USA – MODELLEN DET TERAPEUTISKE SAMFUNN

Stay`n Out (og Key Program) er behandlingsopplegg som baserer seg på å etablere et såkalt TERAPEUTISK SAMFUNN "innenfor murene", der krefter innen behandlingsapparatet, fengselsvesenet, sosialomsorgsmyndighetene og andre som har ansvar for rusmiddelomsorgen, har gått sammen om et opplegg som har som siktemål å hjelpe misbrukere tilbake til en rus- og kriminalitetsfri tilværelse etter løslatelsen.

En forutsetning for deltakelse i de amerikanske prosjektene var at den enkelte innsatte hadde en lengre misbrukskarriere bak seg, der behandlingsforsøk ikke hadde ført frem.

Det var oppsatt noen få, men klare regler for deltakelse:

- ingen bruk av rusmidler
- ingen anvendelse av vold eller trusler om vold
- ingen stjeling
- ingen sex

De innsatte som deltok i prosjektene ble plassert i avdelinger adskilt fra de øvrige innsatte i fengslet, men deltok i anstaltens øvrige tilbud til de innsatte, så som skole, arbeid etc.

Behandlingsopplegget hadde normalt en

varighet på fra 6 – 12 måneder med mulighet for justeringer begge veier. Det var inndelt i 4 faser:

I fase 1 ble det lagt vekt på å gi en innføring i hvilke regler og plikter som gjaldt for deltakelse i prosjektet, herunder det å bli kjent med selve strukturen og krav til adferd og språkbruk, høflighet og fremfor alt, orden og disiplin.

I fase 2 sto selve behandlingen sentralt, som bl.a. gikk ut på å lære seg selv å kjenne og å bearbeide de forhold hos den enkelte som lå til grunn for rustrangen. Likeledes ble det i denne fasen lagt vekt på å utvikle den enkeltes evne til å ta ansvar og oppfylle sine spesielle plikter (arbeidsoppgaver) i avdelingen.

I fase 3 ble det i hovedsak arbeidet med å orientere seg mot samfunnet utenfor murene med tanke på løslatelsen, både med hensyn til skole, arbeid og det sosiale nettverk man kan trekke veksler på utenfor. Det ble i denne fasen også knyttet forbindelser til samarbeidende terapeutiske samfunn utenfor fengslet og til faglig ekspertise (psykiater, psykolog, arbeidsformidling etc.) i den utstrekning det ble ansett påkrevet.

Fase 4 besto av ETTERVERNET, som ble fremhevet som helt avgjørende viktig.

HVA GÅR EGENTLIG DEN AMERIKANSKE TS-MODELLEN UT PÅ?

Som tidligere nevnt er utgangspunktet troen på at det er mulig å **BEHANDLE** narkomane i **FENGSELET**.

Det avgjørende element i modellen er å få misbrukeren til å føle seg som en del av et samfunn gjennom tilhørighet til et tett sosialt nettverk – "FAMILIEN" – det vil si de øvrige deltakere i prosjektet. Man brukte forskjellige teknikker for å nå dette mål, spesielt forskjellige former for gruppeterapi/gruppedynamikk.

Gruppeterapien virket som å være det grunn-

leggende virkemiddel i den amerikanske modellen. Man opererte med flere forskjellige grupper, og spesielt nevnes:

- KONFRONTASJONGRUPPENE – der det spesielt ble fokusert på den enkeltes negative sider, og hvor målet var å øke selvkontrollen og få frem en kollektiv ansvarsfølelse hos hver enkelt deltaker.
- EMOSJONGRUPPENE – hvor målet var å skape en økt bevissthet, åpenhet og

selvinnsløst omkring egne følelser som f.eks. hat, sjalusi, sinne/aggresjon, sorg, ensomhet etc....

Gruppevirksomheten hadde som overordnet mål å åpne for nye oppfatninger om seg selv (endret selvbilde) og de andre i gruppen, samt å skape nærhet/tilhørighet til "familien"/samfunnet.

Det hele var lagt opp etter det her kjente GULROT-PRINSIPPET som kjennetegnes ved at deltakerne i prosjektet stadig avanserer ved å oppnå privilegier, men samtidig pålegges ansvar og forpliktelser for sin egen og "FAMILIENS" situasjon. (Den største gulroten var nok mulighetene for en tidligere løslatelse, men dette må sees i sammenheng med det spesielle system for prøveløslatelse i USA). Oppfyller man ikke sine forpliktelser eller saboterer selve ideen i programmet kunne det resultere i tap av oppnådde begunstigelser – i verste fall eksklusjon fra prosjektet og tilbakeføring til vanlig fengselsavdeling.

Erfaringene i USA har vist at deltakerne i prosjektet gjennom dette vokser i takt med faseutviklingen og læres til å tenke på en

annen måte. Spesielt utvikles egenskaper som SELVSTENDIGHET, MEDFØLELSE OG OMTANKE/ANSVAR FOR DE ANDRE I FAMILIEN ETC..

Forsøkene i USA har imidlertid også vist at det ikke er nok å ha vært igjennom TS-opplegget i fengslet og at man er skaffet arbeid og bolig ved løslatelse. Det er ved løslatelsen problemene melder seg på alvor og derfor er det lagt spesiell vekt på oppfølging også etter løslatelsen:

For å lette overgangen til frihet var det i tilknytning til et par av prosjektene etablert såkalte "Half Way Houses" som best kan sammenliknes med våre egne åpne avdelinger/frigangshjem.

Deltakerne i Stay`n Out-prosjektet måtte etter prøveløslatelsen forplikte seg til å delta i et oppfølgingsprogram som medførte at de i de første 3 måneder etter løslatelsen ble innkalt til prosjektmøter i fengslet 1 gang pr uke og deretter 1 gang hver 14. dag de neste 3 måneder. De neste 6 måneder måtte de møte til etteroppfølging 1 gang pr måned. Ettervernet/oppfølgingen varte altså til sammen ett år.

HVEM FORESTO SÅ SELVE BEHANDLINGEN?

I tillegg til rene fagfolk på forskjellige områder var det amerikanske prosjekt basert på bruk av tidligere narkomane innsatte som hadde vært igjennom behandlingsopplegget. Denne side ved opplegget ble fremhevet som en nødvendighet for et vellykket resultat idet disse personer bedre enn noen andre ville kjenne problemene, og i tillegg fremsto de som VELLYKKEDE EKSEMPLER for sine "elever". Det ble fra amerikansk hold ettertrykkelig presisert at det i løpet av de 14 år Stay`n Out-prosjektet hadde vært i virksomhet, aldri hadde oppstått problemer i

forbindelse med denne bruk av exmis-brukere/kriminelle i behandlingsopplegget.

Denne side ved det amerikanske prosjektet vil antagelig være den som skaper størst motstand fra enkelte hold innen norsk fengselsvesen, men jeg mener personlig at ordningene bør kunne aksepteres også i Norge, selv om man i forhold til lovverket må ordne dette på den måte at de ikke "antas til tjeneste i fengselsvesenet", men i stedet kommer inn vi eksperthjelpeapparatet.

HVA SÅ MED FENGSELSBETJENTENES ROLLE I PROSJEKTET?

I USA-opplegget hadde fengselsbetjenten ingen funksjon i selve behandlingsopplegget, men bare ansvaret for sikkerheten i avdelingen. (Vedkommende satt i sitt meget godt beskyttede glassbur og hadde stort sett kun visuell kontakt med de innsatte. Kommunikasjon foregikk gjennom høytafon-

anlegg). Det ble fra de prosjektansvarlige fremholdt at det ut fra amerikanske forhold var utenkelig å involvere betjentgruppen i behandlingsopplegget, men samtidig presisert at forholdene i Norge meget vel kunne ligge til rette for en deltakelse også fra betjentsiden. Fra fengselsledelsens side var det imidlertid

bare godord å høre om selve prosjektet, som hadde ført til ro og ordnede forhold i de

aktuelle avdelinger. Dette ble uttrykkelig presisert i samtlige fengsler vi besøkte.

KAN USA-MODELLEN OVERFØRES TIL NORGE?

Konklusjonen etter USA-besøket er for mitt vedkommende at det amerikanske prosjektet virket meget interessant, men at det ikke uten visse modifikasjoner kan benyttes innfor norsk fengselsvesen. Dette bl.a. på grunn av at utgangspunktet er så vesensforskjellig på mange områder.

Etter min mening bør det imidlertid være fullt mulig å lage en modifisert utgave av den amerikanske modellen, tillempet norske forhold. Vi trenger faktisk ikke å gå lenger enn til vår egen "Veksthusmodell" ved Gaustad sykehus for å finne sammenlignbare modell-aspekter. Jeg er også av den oppfatning at man i norske fengsler også vil kunne nyttiggjøre seg BETJENTEN som en meget sentral person i selve

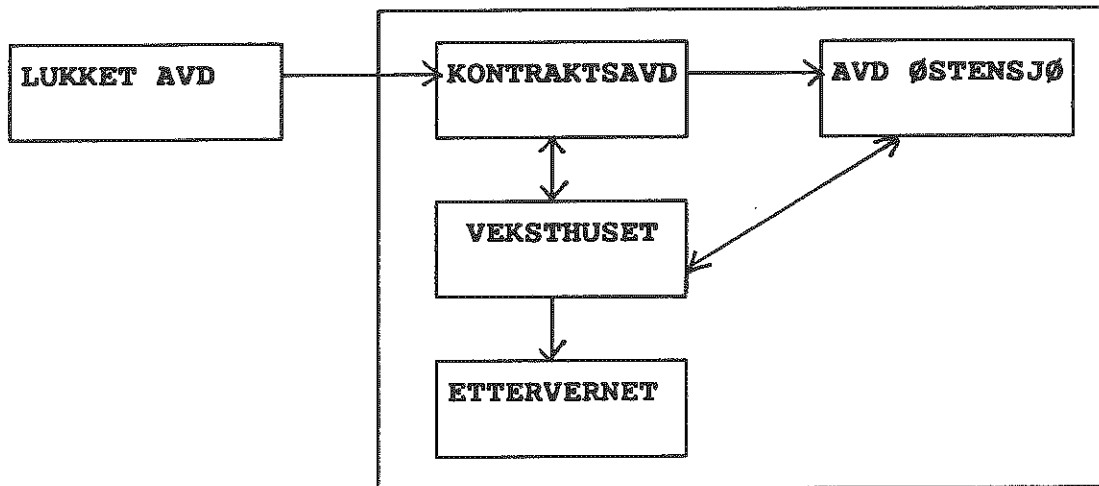
behandlingsopplegget, noe som også vil være i tråd med de tanker som sannsynligvis vil bli et resultat av det såkalte TR-prosjektet som nå nærmer seg sin avslutning etter henimot 4 års utredning. Hvilken rolle betjenten skal ha i en eventuell norsk behandlingsmodell kan selvsagt diskuteres, men det mest nærliggende er vel at han i første omgang blir den som skal tilrettelegge det hele innen fengslet i nært samarbeid med ekspertisen utenfra. Dette vil kreve både spesiell opplæring og kontinuerlig veiledning fra behandlingstemaets side. EN ting som imidlertid er sikkert er at de betjenter som skal delta i opplegget må ha spesiell interesse for prosjektet og – fremfor alt – tro på denne form for rehabiliteringsarbeide.

HVORDAN LIGGER FORHOLDENE TIL RETTE PÅ BREDTVEIT?

Etter min mening skulle forholdene her ligge meget godt til rette for et forsøksprosjekt, spesielt etter at vi har fått den åpne avdeling i Østensjøv. 50 C å spille på i vårt progresjons-system, og også fordi Bredtveit etter hvert nærmest har utviklet seg til å bli et

rent "kontraktfengsel". (Pr i dag sitter ca. 50 av de totalt 55 innsatte på såkalt kontrakt). Jeg tar da utgangspunkt i VEKSTHUSET som samarbeidspartner når det gjelder faglig ekspertise, idet man der allerede har lang erfaring med en tillempet USA-modell.

Sterkt forenklet kunne jeg tenke meg følgende skisse som et utgangspunkt for en "Bredtveit-modell" av Stay'n Out-prosjektet:

Red. kommentarer januar 1992:

Framdriften av planleggingsprosessen på Bredtveit har blitt forsinket p.g.a. en viss usikkerhet omkring bemanningsspørsmål.

Dette er nå løst, slik at man har begynt med besøks- og erfaringsutveksling mellom Veksthuset og Bredtveit. Man sikter på en videre opptrapping av samarbeidet bl.a. gjennom hospitering, i løpet av 1. kvartal 1992.

Egil Larsen, KRUS

Etter en artikkel av Georg De Leon, Ph.D. Director of Research and Evaluation, Phoenix House Foundation, New York.

Legal Pressure in Therapeutic Communities.

TVANGSBEHANDLING I TERAPEUTISKE SAMFUNN, OGSÅ I FENGSEL?

Tvangsbehandling i terapeutiske samfunn for å forandre misbrukere er ikke noe nytt. Både på 60- og 70- tallet ble det brukt ulike behandlingsprogram med tvang på denne klientgruppa. Erfaringene det bygges på er først og fremst de rettslige henvisninger som allerede har skjedd til terapeutiske samfunn, og ikke så mye på de frivillige innleggelsene.

Det finnes ca. 500 rusfrie behandlingssteder som fungerer som terapeutiske samfunn i USA. Disse behandlingsstedene har alltid tatt imot klienter som har kommet via retts-systemet. Alle disse "samfunnene" har ligget utenfor det tradisjonelle fengselssystemet og systemer underlagt rettsvesenet.

Det er store forskjeller i behandlingsprogrammene fordi noen av de terapeutiske samfunnene tar nesten bare imot folk som er dømt til behandling. I gjennomsnitt utgjør denne gruppa ca 30% av samtlige klienter. Dette tallet har variert sterkt i årenes løp. Det har vært en tendens til at tallet på dømte klienter har sunket fra starten av 70-årene til midten på åtti-tallet. Uten å ha undersøkt denne utviklinga vitenskapelig, mener Georg De Leon at det finnes to hovedgrunner.

For det første at det har skjedd en forandring i misbrukernes mønster. Henvendelsene inneholder færre brukere av opiater, samtidig som det har skjedd en nedgang i registreringskurven på nye heroinmisbrukere. Det er også sannsynlig at flere også søker til andre typer av behandling. Ellers har det skjedd i samfunnet, at flere og flere i ulike samfunnssjikt misbruker narkotika uten å ha kriminell bakgrunn. Denne gruppa er også med på å "fortreng" klienter fra rettsvesenet.

For det andre har denne variasjonen også noe å gjøre med den politikken som til en hver tid blir ført i forhold til stoffmisbrukere. Dette igjen henger sammen med kunnskapen og

troen rettssystemet til en hver tid har på rehabiliteringsmuligheter for kriminelle misbrukere. Gjennom sosialt press, AIDS-problematikken og overfylte fengsel har imidlertid interessen for rehabilitering tatt seg opp igjen.

RESULTATER AV BEHANDLINGEN

Alle undersøkelser viser at kriminaliteten minker, misbruket minker og jobb og skole-engasjement øker både på kort og lang sikt etter behandling. Det er en klar bedring i livskvalitet for klientene sammenlignet med hva de hadde før behandlingen startet. Studiene viser noe forskjellige resultater, men sammenligner man de som fullførte behandlingsprogrammet med de som ga opp underveis viser det seg at de som fullførte klarer seg best. Samtidig er det også en sammenheng mellom hvor lenge "dropouts" var med på programmet og hvordan de klarer seg etterpå. Det viser seg også at jo kortere kriminell løpebane, mindre alvorlig kriminalitet og lavere forbruk av stoff klientene hadde før behandling, jo større sjanser er det for et positivt behandlingsresultat. Men uansett er det behandlingsforløpet og spesielt tidsbruken, som er den dominerende faktor for å lykkes.

De aller fleste undersøkelsene slår fast at det ikke er noen vesentlig forskjell på de som blir henvist som klienter via rettsapparatet og vanlige klienter angående resultater. Det viser seg for eksempel at antall arrestasjoner etter å ha vært gjennom behandling er like mange for begge gruppene. Likevel antyder De Leon at frivillige klienter lykkes noe bedre i ettertid. Han knytter dette blant annet til tidligere klienters egne rapporter ved Phoenix House.

Det finnes både voksne og ungdom blant klientellet på rettslig henvisning, men yngre misbrukere blir lettere dømt til behandling

enn eldre. Aldersforskjellen på klientene er likevel ikke noen avgjørende faktor i forhold til behandlingsresultater antyder de undersøkelserne De Leon viser til. Men den mest antisosiale gruppe av ungdommer under 19 år som er kommet til Phoenix House via rettsapparatet viser de dårligste resultatene i ettertid.

Selv om andre variabler blir fjernet viser studier, i følge De Leon, at positive resultater er knyttet til hvor lenge klienten er i det terapeutiske samfunnet. Han antyder at blant de rettslig henviste minker mulighetene for lange opphold med stigende alder, mens de frivillige klientene blir lengre jo eldre de er. Phoenix House sine egne analyser viser at de som er over 27 år lettere klarer å fullføre behandlingsprogrammet, dette gjelder også de som kommer via rettsapparatet.

FORANDRING

Individuell forandring kan skje ved press både i og utenfor behandlingssammenhenger/institusjoner. De Leon beskriver to hovedaksepter.

- 1) Der hvor forandringen bare skjer i perioden man er under press/tvang, f.eks. i

tilknytning til prøvetid med meldingsplikt.

- 2) Der hvor forandringen leder til modning og hvor forandringen blir mer varig, også etter at man har vært i en tvangssituasjon.

For at den siste forandringen skal bli mulig må det til et nært samarbeid mellom rettsvesenet og behandlingssystemet. De blir nødt til å involvere seg i hverandres arbeid og arbeidsmåter og sammen utarbeide et behandlingsprogram. De Leon mener at dette samarbeidet må inneholde opplæring av mennesker i rettsvesenet slik at de kan forstå ulike behandlingsprogram og hva slags klienter man skal jobbe med. I tillegg er det nødvendig at de blir trent til å jobbe sammen med behandlere for å nå felles mål. Dette gjelder både jurister, påtalemyndighet og fengselsfolk. Rundt det hele må det opprettes prosedyrer på henvisninger, behandlingsopplegg og annet samarbeid, f.eks. ved brudd på behandling.

De Leon påpeker til slutt at denne behandlingsformen også er meget billig p.g.a. at den nærmest er selvdrevet. Det er samtidig en behandling som bruker alle døgnets timer og som hele tiden fokuserer på å forandre livsstil hos klienten. Målet med behandlingen er det samme som rettsapparatet har, nemlig rehabilitering av stoffmisbrukere. Derfor skulle det være mulig å drive denne behandlingen innen fengsel, mener De Leon.

Are Høidal, fung. direktør ved Oslo kretsfengsel

STUDIETUR TIL STAY`N OUT OG KEYPROJECT I USA

THE KEY PROJECT,

Wilmington i staten Delaware, 2 timer sør for New Yourk forbi Philadelphia.

Fengslet hvor The Key Project befinner seg heter Gander Hill. I utgangspunktet var fengslet bygd for helt korte dommer, men dette har sklidd helt ut på grunn av plassproblematikken i amerikanske fengsler.

Fengslet hadde i utgangspunktet kapasitet til 650 fanger. I dag hadde man et belegg på 750,

noe som ble løst ved dublering. (I USA har man ingen soningskø - alle blir presset inn i de fengslene man har ved å øke belegget i den enkelte celle med 2 - 3 eller 4, alt etter hvor stor cellen var. Større saler ble også tatt i bruk.) Fengselet var nå i ferd med å øke kapasiteten med 500 ved nybygg.

The Key Project er et terapeutisk samfunn for narkomane innenfor fengselssystemet. Programmet startet i 1988. Bruce Wald var initiativtaker. Han er tidligere misbruker og har nå vært stoff-fri i 25 år. I disse årene har han arbeidet som behandler av andre narkomane, både som offentlig ansatt og som privatpraktiker.

The Key Program startet opp med 20 innsatte og har i dag 70 innsatte med i programmet. Avdelingen er adskilt fra de øvrige avdelingene i fengslet.

I startfasen hadde man store problemer med å bli godkjent av sikkerhetspersonalet. Det var stor skepsis, men det synes nå som om prosjektet er i ferd med å bli fullt ut respektert og godkjent i resten av systemet.

Sikkerhetspersonalet synes det har blitt enklere å arbeide i fengslet. En slik avdeling roer ned tilstandene ellers i anstalten. De innsatte får noe å strekke seg etter, da det viser seg at de innsatte som soner sin straff i en slik avdeling blir løslatt tidligere enn øvrige innsatte. Den store motivasjonsfaktoren for å søke seg til et slikt program er tidligere løslatelse, ikke i første rekke ønsket om rehabilitering. Programmets viktigste jobb er å motivere den enkelte innsatte til å arbeide med sin egen situasjon.

Løslatelsessystemet i USA er noe annerledes enn i Norge. Det samme gjelder kontakten med omverdenen generelt for innsatte. Det å bli løslatt før tiden henger svært høyt. Den enkelte innsatte blir vurdert av en Parole-Board. Hvis den innsatte viser gode forhold innenfor murene og at han er motivert til å gjøre noe med sine problemer også etter løslatelsen, vil denne kunne skje raskere enn for andre innsatte som ikke har vist den samme innsatsen. Etter løslatelsen blir de fulgt opp av Parole-Board. Fortsetter ikke den positive utviklingen kan det bli aktuelt med retur til fengselet.

Mye av suksessen bak disse nye prosjektene (terapeutiske samfunn innenfor fengselsvesenet) er det ris bak speilet man har med Parole-Board, den tette oppfølgingen den enkelte innsatte har gjennom terapeutiske samfunn fra innsiden av fengslene til terapeutiske samfunn utenfor, bruken av tidligere misbrukere i behandlingsopplegget som rollemodeller, og det at man hele tiden har tatt hensyn til de krav fengselssystemet har til sikkerhet og fengselsrutiner.

Ved Key Project uttaler det sikkerhetspersonellet som arbeider i prosjektet at de ønsket å komme seg bort fra sin tidligere posisjon som høyt betalte barnepassere. En fengselsbetjents rolle i et amerikansk fengsel, er normalt å sitte på baken bak et glassbur og trykke på knapper. Da de fikk høre om prosjektet så de muligheten for en personlig utvikling for seg selv.

For å bli kvitt alle myter om et slikt prosjekt, er det viktig med mye informasjon og kunnskaper om hva det dreier seg om. Det er viktig at det hele drives på en slik måte at fengselssystemet kan godkjenne opplegget. Uten det, kan man være sikre på å mislykkes.

I Key Project er det håndplukkede personer som arbeider. Majoriteten er tidligere misbrukere og behandlingspersonell. Sikkerhetspersonellet er i mindretall og deres rolle i prosjektet er å ikke være så aktive på den behandlingsmessige siden, men mer å styre de daglige rutinene. Det er imidlertid stor forskjell mellom det å arbeide i prosjektet og i resten av fengslet.

En av sikkerhetspersonellet som sto frem, kunne fortelle at han hadde fått det bedre med seg selv personlig etter at han startet i prosjektet – både sosialt, familiemessig og i løsningen på egne alkoholproblemer. Betjentene står selv ofte fram i prosjektet hvor de tar opp sine egne problemer og får løst disse sammen med de andre i prosjektet.

Det ble under oppholdet i Key Project gitt en omvisning i avdelingen og gitt en innføring i prosjektets innhold.

Forskjellige små og store grupper ble benyttet i terapien. I undervisningsavdelingen fikk den enkelte en grundig innføring i hvordan narkotika virker på kroppen og skolering i enkelte andre medisinske emner.

Gruppesamtaler eller samtaler to og to lærer den enkelte å bli åpen om sine problemer og få mer selvinnsikt. Alle som er med i prosjektet ser på hverandre som en stor familie. De medinnsatte er brødre og de ansatte er onkler. Dette for å skape samhold og trygghet. Man opplevde aldri noe krangling i Key Project, men man har konfrontasjonsgrupper ("Pinball"), hvor negativ oppførsel fra de innsattes side blir tatt opp og løst. Man gikk aldri fra disse gruppene før problemet var løst og alle var vel forlikte.

Det ble også daglig arrangert plenums-

samlinger hvor den enkelte kunne stå fram å ta opp sine problemer og få hjelp og støtte fra de andre deltakerne til å få troen på seg selv og løst problemet. Disse plenumssamlingene ble kalt "Kathartikos" etter ordet "Katharsis", som er gresk og betegner en prosess som bringer ubevisst konfliktstoff og de følelsene som er forbundet med det fram i bevisstheten – en slags avreagering.

Transaksjonsanalyse og psykodrama er andre eksempler på hva slags gruppeterapi som blir benyttet. Rollespill er her en viktig ingrediens.

Den norske delegasjonen var spesielt opptatt av hvorfor det var så viktig å bruke tidligere misbrukere som terapeuter. Bruce Wald – leder av prosjektet og selv tidligere misbruker – påpeker viktigheten av disse som rollemodeller. De kjenner miljøet, kulturen og språket. De kan møte den enkelte misbruker på hjemmebane. De brukes som eksempler på at det nytter å gjøre noe med sin situasjon: "Se på meg, jeg greide det!" I Key Project er hele 75% av staben tidligere misbrukere (både alkohol og narkotika).

Bruce Wald poengterte videre at de som arbeider i prosjektet gjerne ser på det som mer enn en jobb. Det blir nærmere en livsstil. Man må ofte legge igjen sine følelser i de forskjellige terapigruppene. Det er en ganske anstrengende, men svært givende arbeidsform. De som arbeider i prosjektet har stor tro på det de gjør. De tror på seg selv og sine medmennesker.

STAY`N OUT.

Fengselet heter Arthur Kill Correctional Facility og ligger på staten Island i New York. Arthur Kill er et fengsel med totalt 902 innsatte. Stay`n Out er et av mange prosjekter i dette fengslet. De har et spesialprogram for innsatte med alkoholproblemer, en egen avdeling for tilbakestående og andre programmer for stoffmisbrukere.

Også i dette fengslet fikk sikkerhetspersonalet spørsmål fra delegasjonen om forholdet mellom fengslet generelt og Stay`n Out prosjektet. Også her fikk vi høre at prosjektet hadde hatt en svært positiv innvirkning på resten av fengslet. De innsatte som søker seg til avdelingen er høyt motiverte og skaper svært lite problemer i systemet. Det er lite bråk i avdelingen og de innsatte er også mer motiverte til å ha det rent og ryddig rundt seg. De innsatte i prosjektet er på dagtid ute i resten av fengslet, enten på arbeid eller i

skole. Dette har en god innvirkning på de andre innsatte, men man har fremdeles subkultur ellers i fengslet.

Stoffmisbruk innenfor murene er ikke noe stort problem, noe som har sammenheng med strenge kontrollrutiner ved inn- og utpassering i fengslet og det at permisjoner er et fremmedord i det amerikanske fengsels-systemet. I dag ville ca 20 av 900 innsatte fått positiv urinprøve.

De har ved Arthur Kill ikke opplevd problemer med å blande ulike kategorier innsatte. De som soner ved Stay`n Out prosjektet, fungerer som rollefigurer for andre innsatte. I oppstartingsfasen for 14 år siden, ble det forsøkt å isolere avdelingen, men man fant raskt ut at dette ikke var veien å gå. Blandingen har slått positivt ut.

Behandlingsopplegget er delt inn i 3 faser. Hver fase foregår i en separat avdeling. Fase 1 (37 innsatte) er en innføringsavdeling, hvor den enkelte gjennomgår en måneds innføringsprogram ("Orientation").

Fase 2 kalles "Maintreatment" – hovedbehandling, og fase 3 – "Reentry phase" – tilbakeføringsfase. Begge fasene har en varighet på ca 4 måneder og har 35 innsatte i hver enhet.

I tillegg til disse tre avdelingene har man også en 4. fase "Training". Dette er en avdeling for spesialplukkede innsatte som gjennomgår et spesialprogram innrettet på arbeide i prosjektet som rollemodeller og ledere.

Stay`n Out prosjektet baserer seg mye på gruppeterapi, et hierarkisk oppbygd system, bruken av tidligere stoffmisbrukere som behandlere og tett oppfølging etter løslatelse.

Gruppeterapien

Gruppeterapien er i Stay`n Out-prosjektet som nevnt et bærende element. Morgen- og kveldsmøter arrangeres daglig. Morgenmøtene legger vekt på å begynne dagen på en riktig måte. Der opplyses det om aktiviteter, undervisning og andre praktiske saker. På kveldsmøtene tar men opp det som har skjedd i løpet av dagen. Man tar også opp morgen-dagens arrangementer.

Seminarene er en daglig aktivitet (en time om

ettermiddagene i ukedagene.) Hensikten er å samle den enkelte innsatte til kulturelle, politiske og sosiale diskusjonsemner. Her lærer man også å arbeide seg gjennom frykten for å snakke til en stor gruppe mennesker. Man tar også opp det som skal skje når den enkelte innsatte kommer tilbake til samfunnet (bolig, jobb, sosiale instanser, budsjett osv.)

Konfrontasjonsgruppa arrangeres to ganger i uken. Negativ oppførsel og holdninger blir her slått ned på. Til å begynne med var det motvilje blant beboerne mot å delta på disse gruppemøtene. De var redde for å bli sett på som angivere. De var også redde for at det som kom fram ville bli brukt mot dem blant personalet og fengselsadministrasjonen.

Etterhvert utviklet denne gruppa seg til å bli en veldig viktig del av hele Stay`n Out-terapien.

Emosjonsgruppa er laget for å fokusere på basisfølelser som kjærlighet, sinne, lykke, frykt og ensomhet. Den enkelte skal her snakke om hvordan deres følelser virker inn på deres daglige liv.

Sanksjonssystemet. Etter å ha vært i programmet en stund stiger den enkelte innsatte oppover i programhierarkiet. Da forbedres deres status og de mottar anerkjennelse fra personalet og de andre innsatte. Generell fremgang blir belønnet med bedre soveplasser - fra seksmannsrom og opp til enerom.

Straff brukes for å lære den enkelte om grenser og for at de skal få respekt for programmet, personalet, de andre innsatte og seg selv. Utelukkelse fra programmet kan vare fra to uker til ubestemt tid.

En annen sanksjon kan være at man må skrive en stil som skal leses opp på gruppemøtet. Stilen skal handle om det man har gjort galt og hvorfor man ikke skal oppføre seg slik.

Normalt er det ikke behov for så mange sanksjoner da man opplever svært lite uregelmessigheter i prosjektet. Dette har sammenheng med at det er et stort privilegium å få delta i programmet og få bo i en enhet med en så god atmosfære. Forskjellen mellom en ordinær fengselsavdeling og Stay`n Out-prosjektet er svært stor.

Mulighetene for tidligere løslatelse eller overføring til "Halfway House" og terapeutisk samfunn ute er også en klar motivasjons-

faktor. Denne avgjørelsen tas som tidligere nevnt av "The Parole Board".

OPPSUMMERING med George DeLeon, Allan Bernhard m.fl.

Det viktigste spørsmål som ble drøftet under oppsummeringsseansen var den norske fengselsbetjentens rolle i et slikt terapeutisk opplegg og bruken av ex-misbrukere i behandlingen. Dette er altså ikke noe norsk fenomen.

Mange steder har det vært en svært lang og broget veg å gå for å få gjennomslag for slike tanker.

I USA har de håndplukket de betjentene og behandlingspersonellet som skulle arbeide spesielt med slike programmer.

Norge har imidlertid et helt annet utgangspunkt enn det amerikanerne har. Betjentens rolle er allerede i dag en helt annen enn det man opplever i USA. DeLeon mener at den norske fengselsbetjenten har et mye mer humanistisk menneskesyn enn det den amerikanske fengselsbetjenten har.

Det er imidlertid viktig at det i et slikt prosjekt blir lagt enn en del skolering av betjentene m.h.t. terapideelen av et opplegg som dette.

Det er imidlertid fullt mulig med en kombinasjon mellom sikkerhet og behandling (noe som ikke hadde vært mulig i USA - med noen unntak.) Fengselsbetjentrollen er helt annerledes i Norge enn i USA.

Vilkåret for å lykkes er imidlertid en håndplukking av motiverte tjenestemenn samt trening og skolering.

Et problem vi nok vil møte er konfidensialiteten - taushetsplikten. Vil en innsatt "lette sitt hjerte" for en sikkerhetsbetjent?

Hva med ikke-misbrukere?

I USA har de som utgangspunkt at den innsatte skal ha et stoffproblem. Det er imidlertid et ressursprosjekt; ønsker norske myndigheter å redusere narkotikaproblemet, bør de også bruke ressursene på narkomane. Dette må vi imidlertid velge selv. Andre kan også ha gleden av et slikt program.

TC-modellen brukes i USA også på andre kategorier avvikere (vold, seksualforbrytelse etc.)

Ron Williams: Det er enormt mye penger å spare på å satse på et terapeutisk samfunn istedenfor fengsel. En celle koster i USA 100 000 dollar (700.000 kroner). Williams kunne for prisen av 2 celler skape "a damned good TC". En innsatt koster ca 30.000 dollar pr. år (210.000,- kroner), mens på et TC koster det halve prisen.

Kan man greie å holde en klient borte fra gata i 3 - 4 år etter behandling i TC, er enormt

mye penger spart.

Problemet er å få de ansvarlige myndigheter til å forstå at det er penger å tjene ved å satse her. Å plassere personer bak murer løser ingen problemer.

Hva nå?

DeLeon: En delegasjon bør sendes over til USA for å være med i programmet i to uker.

Før det må det lages et godt team av de som skal arbeide sammen. Dette er svært viktig og må prioriteres i tiden fremover (sosialt, faglig, etc.)

Red:

Siste utvikling i prosjektet fremgår av følgende utdrag av brev fra prosjektkoordinator, Arne Schanke Andresen til Community Studies Institute i New York:

The implementation of Stay`n Out, The Key Project etc. in Norwegian prisons has not yet been approved by the Ministry of Health and Social Affairs. However we need to do some more planning in cooperation with the Ministries so as not to loose time if the project will be approved.

Firstly, we must inform you that it will not be possible to run the introductory seminar on the model for the institutions involved in January as planned. Presenting the idea of the project and how it will affect staff in the prisons who are directly involved in the project must be run by us. One important reason is primarily the language, and in addition, we think it is a good idea that the Norwegian group behind the project can come forward and present the plan themselves. Secondly, we will be having an initial period of placement and internship training for the prison officers from Bredtveit at Veksthuset, Oslo kretsfengsel and Tyrilikkollektivet. This will take place as soon as possible preferably in January.

The planning group is now working on the daily structure of the program. We hope to be able to present this as a topic for discussion with you before the training in New York.

Due to the process of acquiring staff which will not be finished before the end of January, we will need more time before going to New York. As a result we must postpone our trip to the beginning of April. We hope this will be possible for You and the Stay`n Out program.

You will be informed as soon as we receive news from the Ministry of the formal acceptance and funding of the project.

Ragnar Kristoffersen, utredningskonsulent i kriminalomsorgsavdelingen

TR-PROSJEKTET OG KRIMINALOMSORGS-AVDELINGEN

Kommentar til Audun Tjores innlegg i småskriftserien nr. 1 1992. Kommentarene er mine, og ikke avdelingens:

Plassutnyttelsesproblemet og utviklingsarbeid i fengselsvesenet. En konstruert motsetning?

Inspektør Audun Tjores redegjørelse for TR-prosjektet ved Drammen kretsfengsel inneholder et par påstander som fortjener noen kommentarer. Han hevder (side 14, annen spalte under avsnittet om arbeidsmoral):

"Det som legger en demper på arbeidsmoralen og viljen til prosjektarbeidet er følelsen av at parter som burde vist aktiv interesse, har vist en passiv og nærmest likegyldig holdning. Jeg sikter først og fremst til vårt eget fagdepartement."

Denne påstanden avhenger selvsagt av øynene som ser. Skuffelser er alltid proporsjonale med hvilke forventninger man måtte ha. Sant eller ikke, slike erfaringer er opplevelsesmessig reelle nok, og derfor uansett beklagelige. Det blir imidlertid verre når han fortsetter:

"Når Kriminalomsorgsavdelingens egne folk kan hevde at arbeidet med kapasitetsutnyttelsen går foran menneskelige hensyn, da skaper det problemer." (Min uthevelse).

Noe slikt har departementet selvfølgelig aldri uttalt. Jeg vet ellers ikke hvilke problemer Tjore tenker på her ettersom han ikke utdyper dem. Det bør han gjøre hvis han virkelig kan dokumentere at god plassutnyttelse er et hinder for det metodiske arbeidet med å finne fram til en mer egnet tjenestemannsrolle.

Plassutnyttelsesproblemet versus innholdsproblemet (både for ansatte og innsatte) er etter min mening et fiktivt og konstruert motsetningspar som trekkes fram gang på gang, stadig like feilaktig. Oppfatningen er faktisk en trussel for utviklingsarbeid generelt og evnen til nytenkning. Og det av følgende grunn: Først må man finne fram til en nærmere beskrivelse av en ønsket tjenestemannsrolle. Deretter vil man på et mer saklig grunnlag kunne argumentere for en mer tilpasset fangebefolkning, både når det gjelder antall eller sammensetning, dersom dette er nødvendig for å kunne realisere en endret tjenestemannsrolle.

M.a.o: Arbeidet med å utvikle en ny tjenestemannsrolle kan ikke starte med en diskusjon om fangetall eller bemanningsnormer.

Tjenestemennene vil forståelig nok gjerne hafangetallsreduksjoner og/ eller bemanningsøkninger, men det vil dessverre ikke hjelpe dem i å finne fram til en ny

tjenestemannsrolle. Tidligere gjennomførte bemanningsøkninger viser dette klart. Samtidig har samfunnet rett og plikt til å kreve at også fengselsvesenets ressurser utnyttes best mulig. Departementets målsetting har vært 95% utnyttelse av ordinære plasser, en målsetting som har vist seg å være realistisk og uten nevneverdige problemer for tjenestemenn og for fanger, alle advarsler til tross. For å ta noen eksempler når det gjelder det siste:

Den mye utskjelte dubleringen, som nå er avvirket, medførte eksempelvis ikke en eneste enkeltklage til Fengselsstyret i 1990! Fengselsvesenet gjennomførte også flere vellykkete permisjoner i 1990 enn i 1989, med gjennomsnittlig nesten 200 flere innsatte i 1990. Sviktprosenten ved permisjoner falt med et halvt prosentpoeng. Ny kriminalitet under permisjon gikk ned fra 2 til 1 promille av antall permisjoner. Til tross for at belegget i 1990 var nesten 10% høyere i gjennomsnitt enn i 1989, gikk tallene for alle typer disiplinærforføyninger mot innsatte likevel ned i 1990.

Det er selvfølgelig ingen entydig sammenheng mellom slike resultater og fengselsmiljøet i 1990, men resultatene gir i de minste målbare indikatorer. Det er meget sannsynlig at en merkbar forverring av fengselsmiljøet som følge av høy plassutnyttelse ville ha medført dårligere resultater for fengselsvesenet på en rekke områder. Resultatindikatorene viser tvert imot at det er fullt mulig å kombinere økt produktivitet med økt effektivitet også når det gjelder ønskelige mål i fangebehandlingen/ fengselspolitikken. Det er faktisk grunn til å gå lenger enn som så, og hevde at Tjore snur virkeligheten på hodet. Personlig er jeg nemlig tilbøyelig til å tro at både tiltakene og resultatene i køavviklingsarbeidet generelt har bidratt til å styrke mål- og resultatbevisstheten i etaten, om enn på en indirekte måte, kanskje til og med for TR-arbeidet.

Køavviklingsarbeidet har medført at 150 flere fengselsplasser enn tidligere planlagt ble etablert i løpet av en ettårsperiode, og soningskøen er redusert med 1878 dommer siden februar 1990. Plassutvidelsen har videre medført en merkbar opprustning av mange anstalter. Sammenlignet med utviklingen i åttiårene, hvor det meste gikk galt i fengselsvesenet, er dette oppsiktvekkende. M.a.o: Det nytter å gjøre noe med utviklingen! Etter min mening er dette det viktigste budskapet som arbeidet med bl.a. plassutnyttelsen kan gi TR-prosjektet i det videre arbeidet.

For å si det som de gamle bluesgutta ville ha sagt det:

"-Audun, you got the wrong message!..."

Audun Tjore

SVAR TIL RAGNAR KRISTOFFERSEN

Ansvarlige for utgivelsen av småskriftserien har etter min mening fått ett meget bra produkt i nr 1 1991. At heftet skaper debatt må for utgiverne trolig betraktes som blink-skudd. Og at det nettopp var mitt innlegg som utløste dette er gledelig. Jeg burde vel også forutsett at bringer man arbeidsmoral på dagsorden, så går ikke det upåaktet hen.

Ragnar Kristoffersen poengterer at kommentarene er private, og ikke avdelingens. Samtidig som han uttaler: "Noe slikt har departementet selvfølgelig aldri uttalt", når jeg påstår at departementets egne folk hevder at arbeid med kapasitetsutnyttelsen må gå foran menneskelige hensyn. For oss som arbeider i felten er utdyping unødvendig, vi kjenner virkeligheten. Men for ordens skyld kan jeg nevne at uttalelsen jeg i denne sammenhengen har henvist til, ble presentert fra talerstolen på inspektørsamlingen i Drammen 1990. Praksisen er jo også vist gjennom "Voldtekten" av Bergen landsfengsel, ved måten fengselet ble satt i drift på, på håndteringen av enkelt-saker, men har det noe for seg Ragnar Kristoffersen?

Jeg forventer at Kriminalomsorgsavdelingen lytter til røster fra ytre etat, og stiller spørsmålet, kunne vi utført tingene på en annen måte?

Det er i denne sammenhengen helt klart for meg, Ragnar Kristoffersen ser på forholdet fra departementets side, og jeg tar for meg saken fra måten jeg ser det på fra ytre etat..

Det hevdes at jeg uttrykker skuffelse? Jeg mener å uttrykke fakta, skuffelse er noe annet, så vidt jeg vet. Og selvfølgelig så vil ikke plassutnyttelse og dublering forhindre oss, i Drammen, å gjøre prosjektarbeidet så godt som mulig. Men det bidrar ikke til å gjøre det lettere. Til saksopplysning så doublerer vi fortsatt tre celler i Drammen, og dette er etter at dubleringsvedtaket er opphevet. Vi gjør da det som forventes av oss.

Måten Ragnar Kristoffersen behandler statistikk på minner meg på visdomsord daværende ekspedisjonssjef Helge Røstad, nå høyesterettsdommer, kom med. "Statistikk er som en lyktestolpe for en full mann, den er god å ha til å holde seg i, men opplyser bare ett begrenset område". Dette uten å gå nærmere inn på tallene.

Men Ragnar Kristoffersen kan da umulig mene at dubleringen har medført at vi har fått mindre permisjonssvikt, mindre kriminalitet under permisjon, mindre disiplinærforføyninger.

Det er å lese at dette mener selvsagt ikke Ragnar Kristoffersen, men det virker da noe søkt å ha det med i denne sammenhengen.

"Kjøavviklingsarbeidet generelt har bidratt til å styrke mål- og resultatbevisstheten i etaten," sier Ragnar Kristoffersen. I Kriminalomsorgsavdelingen mener han vel? I 1973 arbeidet jeg i Bergen krets fengsel, da arbeidet man med byggeplaner for nytt fengsel. Politiarresten i Bergen hadde arrestanter i 20 - 25 dager i fyllearresten før de fikk fengselsplassert dem. Var det i 1990 at fengselet i Bergen sto ferdig? I ytre etat har jeg mange ganger siden hørt at eneste løsning å møte den økende kriminaliteten på, er å bygge nye fengsler. Min påstand er at Kriminalomsorgsavdelingen ikke har vært dyktige nok til å formidle dette til den til enhver tid sittende politiske ledelse.

Vi er da mål- og resultatbevisste i Drammen når det gjelder blant annet prosjektarbeidet, men kjøavviklingsarbeidet har da intet med dette å gjøre.

Finnes det statistikk på hvor mange som arbeider med kjøavviklingen i kriminalomsorgen?

Ragnar Kristoffersen, jeg kjenner virkeligheten, og det kan virke som den står på hodet iblant.

Svein Rognaldsen er 1. amanuensis ved Institutt for praktisk pedagogikk ved Universitet i Bergen. Artikkelen er skrevet i forbindelse med en vurdering av hvordan undervisning i fengsel kan bli bedre.

Han er nå igang med et forskningsprosjekt i Bergen landsfengsel som skal vare hele 1992.

Svein Rognaldsen

VURDERING AV FENGSELSUNDERVISNINGEN

OPPDRAGET FRA UTVALGET

Utvalget som skal vurdere skolevirksomheten i fengslene har i brev av 20. februar 1991 anmodet meg om å utdype noen av de synspunktene jeg la fram for utvalget i et møte 29. november 1990. Utvalget ønsker særlig å få utdypet følgende problemstillinger:

- tidsmessig fangebehandling - kva er det
- fengsel - skole, straff - pedagogikk (kan desse to systema leve i lag, må vi godta konflikhtar, eller må skolen underordne seg fengselet i alt og eitt?)
- opplæring i fengsel (kva slags tilbod har fangane behov for og kva slags kompetanse treng lærarane for å undervise der?)
- fagleg/metodisk tilnærming
- organisering av opplæringa i fengsla
- skolen og samarbeid med andre etatar i fengselssystemet
- oppfølging etter avslutta soning (skolen som del av eit målretta opplegg)

I notatet vil jeg først ta med noe av det som er mitt utgangspunkt når jeg skal forholde meg til problemstillingene over. Jeg vil også gi en kort beskrivelse av fengslet som organisasjon og skissere det jeg mener er hovedutfordringene dersom den pedagogiske virksomheten skal tillegges større vekt. Jeg kommer til å berøre de sju problemstillingene i en litt annen rekkefølge enn den som er satt opp i brevet fra utvalget.

MITT UTGANGSPUNKT FOR ARBEIDET MED PROBLEMSTILLINGENE

I 1987/88 kom jeg for første gang i kontakt med institusjonen fengsel gjennom Osterøy-prosjektet. Siden fikk jeg i oppdrag å evaluere flere prosjekter som RVO hadde/har i sam-

arbeid med fengselsvesenet. Gjennom Osterøyprosjektet, Rogalandsprosjektet og prosjektet "Etterutdanning av lærere og verksbetjenter" har jeg fått en viss innsikt i fengslet som organisasjon, særlig den delen av virksomheten som sikter mot å forberede de innsatte for tiden etter løslatelse. Med utgangspunkt i signaler fra ulike yrkesgrupper i fengslet, signaler fra representanter for KIF og de innsatte, har jeg utarbeidet flere evalueringsrapporter som forteller noe om hvordan opplæringsvirksomheten i fengslene fungerer. Dette notatet bygger bl.a. på disse rapportene.

Som pedagog og samfunnsviter med bl.a. skoleutvikling som arbeidsfelt, er det interessant å se at fengslet sliter med mange av de samme utfordringene som det ordinære skolesystemet. For meg har dette perspektivet vært ett vesentlig utgangspunkt når jeg skulle gjøre forsøk på å analysere opplæringsvirksomheten i fengslet, jeg har lagt vekt på å analysere skolen, og dermed også fengslet, ut fra en helhetlig tilnærming. Kort fortalt betyr det at opplæringsvirksomheten i fengslet må ses i sammenheng med fengslet som organisasjon og i sammenheng med det samfunnet de innsatte kommer fra og skal til etter soning. Uten et slikt perspektiv er det vanskelig å forholde seg til spørsmålene som utvalget har satt opp i brevet.

KORT BESKRIVELSE AV FENGSELET SOM ORGANISASJON

Før jeg tar for meg de sju hovedpunktene i brevet fra utvalget, vil jeg gi en kort beskrivelse av visse særtrekk ved fengselssystemet slik jeg har opplevet det. Denne beskrivelsen er et viktig utgangspunkt når jeg skal forholde meg til punktene i brevet.

Fengslet er en svært sammensatt og komplisert organisasjon, kanskje den mest kompliserte organisasjonen vi har i samfunnet vårt. For det første har man mange, til dels uklare og motstridende mål. I fengslet skal den innsatte sone. Han – det er som regel en han – skal svi for det onde han har gjort i forhold til samfunnet og i forhold til enkeltpersoner. Han skal isoleres slik at vi andre blir kvitt de forbryterske/utkrøpne/aparte/farlige menneskene i samfunnet (renovasjonsfunksjonen). Straffen skal ha en allmennpreventiv virkning i forhold til oss andre lovlydige. Mange mener også det gir et ryddigere samfunn når lovbrøtere som andre avvikere, blir plassert et sted slik at vi vet hvor vi har dem. Skillet mellom normalt og unormalt, mellom godt og ondt blir mere synlig for oss alle (stimuleringsfunksjonen, avledningsfunksjonen). Samtidig har fengslet alltid hatt en individualpreventiv/resosialiserende funksjon. Det er blitt lagt vekt på den avskrekkende og oppdragende funksjonen, men også på fengslet som en opplæringsinstitusjon. Gjennom ulike tiltak har fengslet gjennom skole og arbeidstjenesten søkt å tilføre de innsatte det de mangler av kunnskaper ferdigheter og holdninger. Opplæringen har et klart kompensatorisk siktemål.

For det andre har fengslet med mennesker å gjøre som er svært ulike. Gjennom det sosialpedagogiske og pedagogiske tilbudet har systemet delvis prøvd å møte dette med differensierte opplegg. Av flere årsaker har men bare lykkes måtelig i det å møte den enkelte ut fra hans forutsetninger. Fengslet framtrer mere som en institusjon som behandler gruppen innsatte som om alle hadde ett og samme hode, som om alle var like. Det har noe med ressursituasjonen i fengslene å gjøre, og det har noe med det å gjøre at de innsatte tilbringer størstedelen av døgnet i et system hvor alle sammen stort sett utsettes for den samme påvirkningen. Her spiller fengselskulturen, særlig slik den utvikler seg mellom de innsatte, den helt dominerende rollen. Denne kulturen slår ofte effektivt ut effekten av de pedagogiske tiltakene som settes inn. Et annet hovedproblem er mangelen på helhetlig tenkning omkring spørsmålet opplæring i fengslene. Ofte framtrer fengslene som en pedagogisk slagmark der pedagoger, psykologer, sosialarbeidere, psykiatere og andre grupper rir sine ulike kjepphester – ikke sjelden mer til skade enn til gagn for den innsatte. I dette mylderet av ulike mer

eller mindre godt funderte opplegg, sitter den innsatte igjen med en mengde motstridende og forvirrende signaler.

De som arbeider i fengslet er ikke rekruttert fra noen felles og bevisst filosofi om hva fengslet skal være til. Dette har noe med de uklare målene å gjøre. Fengslet framtrer som en organisasjon med sterke undersystemer der sikkerhet, opplæring, arbeidsdrift, sosial sektor osv. Ofte lever sitt eget liv preget av yrkesgrupper som jurister, sikkerhetsfolk, sosialarbeidere og ulike grupper lærere. I den utstrekning disse gruppene hver for seg har noen bevisst, faglig profil, preger gruppene sitt delsystem. Selv om det av og til oppstår konflikter mellom gruppene, får de som regel være i fred innenfor hver sine nisjer. Men de innsatte må forholde seg til alle gruppene og deres ofte motstridende signaler. Dette gir ikke noe gunstig utgangspunkt for fengslet som opplæringsinstitusjon.

For det tredje. Fengslene er som andre offentlige institusjoner underlagt en politisk og faglig-administrativ ledelse som for en utenforstående ikke er plagsomt opptatt av en helhetlig, samordnet og målrettet strategi for virksomheten. Tilfeldigheter, på-sparket-løsninger og rigiditet er den karakteristikken mange gir av systemet. Dette blir særlig problematisk når fengselsystemet også framtrer som et sterkt hierarkisk og sentralstyrt system.

For det fjerde. Ofte møter vi på en kultur i fengslet som sier. Dette går ikke, dette har vi prøvd før, slik har vi alltid gjort det, det er lite vi kan gjøre, du må huske på at vi også må tenke på sikkerheten, vi mangler ressurser.... Motstanden mot endring er sterk i en tradisjonsrik og tradisjonsbunden organisasjon som fengslet, kanskje sterkere enn i andre organisasjoner? Samtidig møter vi en stadig større gruppe som ser at noe må og kan gjøres, folk som står på for å få til noe innenfor sitt område. De ser et stort uutnyttet handlingsrom, også innenfor eksisterende ressursrammer. Mange har, bl.a. som et resultat av ulik forsøksvirksomhet og alternative opplegg, gjort erfaringer som viser at det nytter å endre på ting. En hovedutfordring blir å stimulere og videreutvikle de ulike, positive tiltakene som nå er på gang, men kanskje enda mere å sette disse tiltakene sammen til et hele.

FENGSLETS HOVEDUTFORDRINGER

Mitt utgangspunkt er at fengslet både skal og kan fungere som et sted for opplæring og resosialisering. Jeg mener at fengslet, på tross av sin kompleksitet og sitt særpreg, har gode muligheter for å gjøre langt mere på dette området enn i dag. Men da må man ta fatt på tre hovedutfordringer:

- Arbeide fram en mere bevisst fengselspedagogikk. Her er det spørsmål både om å finne fram til mål, innhold og form/metodikk
- Finne fram til en organisasjon både sentralt, regionalt og lokalt som best mulig kan ivareta fengslets funksjoner på dette området.
- Finne fram til en utviklings- og endringsstrategi som på sikt kan gi de resultatene man ønsker seg.

Disse tre hovedutfordringene skal jeg prøve å dra med meg når jeg søker å besvare de sju spørsmålene i brevet fra utvalget.

TIDSMESSIG FANGEBEHANDLING – HVA ER DET?

Det finnes en rekke teorier om hvordan mennesker lærer, hvordan de tilegner seg kunnskaper, ferdigheter og holdninger. det er også ulike meninger om hva som er nyttig kunnskap, nyttige ferdigheter og hva som er de rette holdningene. En rikholdig litteratur gir ulike forklaringer på årsakene til kriminalitet og hvordan kriminaliteten best kan bekjempes. Alt dette gjør det vanskelig å svare på spørsmålet om hva en tidsmessig fangebehandling er. Til sjuende og sist vil svaret bygge på vårt samfunnssyn, menneskesyn, synet på kunnskap, læring, undervisning og oppdragelse. Spørsmålet om hva som er en tidsmessig fangebehandling berører altså problemstillinger som er sentrale i pedagogikken og flere andre samfunnsvitenskapelige fag. Det er selvsagt ikke mulig å gå i dybden på alt dette i notatet, men for meg er følgende tre elementer helt sentrale:

Fengselsoppholdet representerer et møte mellom den innsatte, de ansatte og den kulturen som skapes i samspillet mellom de

menneskene som er i fengslet. Fengslets skrevne og uskrevne normer, samt de materielle rammebetingelsene, er en del av fengselskulturen og påvirker samspillet mellom menneskene i fengslet. Utfordringen er å skape et miljø, gjøre fengslet til et møtested som fører til vekst. I dette ligger signaler om en sterkere fokusering på forhold som har med de innsattes læring å gjøre enn på det som gjelder de tilsattes undervisning. Det er viktig at det ikke settes likhetstegn mellom undervisning og læring. Hovedutfordringen er mere å skape det gode vekstmiljøet enn det å drive behandling, personalets oppgave er å skape forutsetninger for læring, utvikling og vekst. Den innsatte må selv stå for læringen, utviklingen og veksten. Dette gjør at vi bør bytte ut ordet fangebehandling med fengselspedagogikk. Opplæringen i fengslet bør basere seg på et møte mellom likeverdige, men ulike individer.

Den innsatte kommer ikke uten forutsetninger til fengslet. Alle har med seg et sett av kunnskaper, ferdigheter og holdninger. Den innsattes forutsetninger må danne utgangspunktet for det som skal foregå av opplæringsvirksomhet, det er her vekstpunktene finnes. En tidsmessig fengselspedagogikk er avhengig av å få fram forutsetningene til den enkelte innsatte. De innsatte er ulike. En tidsmessig fengselspedagogikk må så langt mulig være tilpasset den enkeltes forutsetninger, interesser og behov.

Hovedsiktemålet for fengselspedagogikken må være å forberede den innsatte for tiden etter løslatelsen. Fengselspedagogikken bør også bidra til at fengselsoppholdet i seg selv blir så meningsfullt som mulig. Flere innsatte vil av ulike årsaker kunne klare tiden etter løslatelse uten store problemer. Hovedutfordringen for den gruppen er mere å demme opp for det destruktive som fengselsoppholdet representerer for mange innsatte.

De innsatte representerer på den ene siden et utsnitt av hele befolkningen. Der finnes unge og gamle, menn og kvinner, folk med høy utdanning og uten utdanning, folk med et godt sosialt nettverk og folk uten venner og familie. Samtidig forteller kriminalstatistikken at den relativt lille gruppen av det totale antallet lovovertredere som av ulike grunner havner i fengslene, også har visse fellestrekk. Mange er unge, skoletapere, hektet på rusmidler, har lav selvfølelse, et forkvaklet samfunnssyn, urealistiske oppfatninger av

egne forutsetninger, liten yrkeserfaring osv. Mange har opplevet å komme til kort i forhold til de krav dagens samfunn stiller. De fleste langtidsinnsatte ønsker en eller annen form for undervisning i fengslet. Det store flertallet av disse ønsker en utdanning som gir bedre muligheter for jobb etter soningen er slutt, men mange ønsker seg også en bedre allmennutdanning, opplegg for å bli kvitt rusmiddelproblemet og mere hobbypregede opplegg. I sum forteller dette at en tidsmessig fengselspedagogikk må ha et svært omfattende innhold dersom det skal dekke idealet om å være tilpasset den enkeltes forutsetninger, interesser og behov. Noe av dette kan dekkes ved at den ordinære skolen tar på seg undervisningsoppgaver i fengslet eller lar innsatte få ta del i den opplæringsvirksomheten som foregår utenfor fengslene. det gjelder særlig elever som er motivert for skolegang, som har de nødvendige faglige og sosiale forutsetninger for å følge et slikt opplegg som har relativt klare og realistiske oppfatninger om hvilken utdanning de søker. Men mange, kanskje det store flertallet av innsatte, vil ikke kunne fanges opp av et slikt tilbud. "Importmodellen", det at det ordinære skolevesenet skal stå for opplæringsvirksomheten i fengslet, duger bare et stykke på vei.

Danskene har lenge gjort forsøk på å bygge opp en læreplan for sin skole som bryter med vår mer fagsentrerte skoletradisjon, der kunnskaper i tradisjonelle skolefag både har vært et mål og et middel. Med utgangspunkt i dansk læreplantenkning kunne jeg tenke meg at en tidsmessig fengselspedagogikk rettet seg inn mot å utvikle handlingskompetanse hos de innsatte. Handlingskompetanse kan kort defineres som de kunnskaper, ferdigheter og holdninger de innsatte trenger for å kunne møte de utfordringer de støter på både innenfor og primært utenfor fengslets murer.

Handlingskompetanse kan etterspores i forhold til ulike roller som samfunnets medlemmer må kunne fylle. De sentrale rollene er rollene som familiemedlem, som arbeidstaker og produsent av varer og tjenester og som samfunnsmedlem. Her er det snakk om tilpasning til gjeldende normer, men også evnen til å kunne kritisere og bidra til endring av de samme rollene.

Handlingskompetansen kan også beskrives ut fra behovet for ulike typer innsikt. Denne innsikten må være personlig og strukturell. Det betyr bl.a. at den innsatte bør ha selvinnsikt, innsikt i egen situasjon, sine egne

forutsetninger, og de forhold og vilkår som har gjort den enkelte til det han er og plassert vedkommende i den situasjonen han er. Bl.a. er det viktig å forstå at egen situasjon kan være en konsekvens av personlige handlinger og valg, men også henge sammen med det samfunnet vedkommende lever i og langt på vei er et produkt av. Denne innsikten skal bl.a. brukes til å fortelle noe om hvorfor situasjonen for den enkelte er slike den er. Den skal ikke brukes til å unnskyldte dem. Innsikten skal være problemorientert, handlingsorientert og verdiorientert. De sentrale spørsmålene for den innsatte må være: Hva gjør jeg nå? Hvilke muligheter har jeg? Hvilke verdier vil jeg legge til grunn for mitt videre liv.

Handlingskompetansen kan splittes opp mot en rekke kompetanseområder. Disse områdene henger sammen, men i vår sammenheng kan det ha mye for seg å se på dem hver for seg. Den språklige kompetansen går på den innsattes evne til å motta og sende budskap. Her er det å kunne lese, skrive og tale korrekt viktige elementer. Men dette må settes inn i en meningsfull sammenheng, der målet må være å få den innsatte til å uttrykke sine opplevelser, følelser, erfaringer og meninger i ulike sosiale sammenhenger, men også ha evne til å oppfatte og forstå andres følelser, holdninger, meninger osv. Undersøkelser viser at mange innsatte har lese- og skrivevansker og mangler basiskunnskaper i bl.a norsk. Min påstand er at dette ofte mere er et symptom på enn en årsak til dårlig, språklig kompetanse. det å kunne bruke og forholde seg til muntlig, skriftlig, billed, lyd og kroppsspråk, har flere sider enn den mere tekniske. Innholdet og de sosiale rammene er like viktig som formen. Hovedutfordringen for mange innsatte ligger på innholdssiden, og kanskje enda mere på det sosiale. Utfordringen blir å skape den gode kommunikasjonssituasjonen. En ensidig drilling av det tekniske, et område som det for mange bare er knyttet nederlag til, vil kunne gjøre vondt verre.

I forlengelsen av den språklige kompetansen ligger undersøkelseskompetanse/ problembearbeidingskompetanse. I dette ligger evnen til å skaffe seg kunnskap ut fra eksisterende behov, evnen til å søke og bearbeide ny informasjon, studieteknikk i utvidet forstand, evnen til å tenke i årsak og virkning. Forutsetningene for å kunne gjøre dette er at den innsatte behersker sentrale kulturteknikker. Det å kunne lese, skrive og regne er viktige kulturteknikker, men også det å ha kunnskap om religion, litteratur,

samfunnsfag, det å kunne finne fram i et bibliotek, på et offentlig kontor osv. De tradisjonelle skolefagene er viktige, men mere som redskaper enn som mål. Får man ikke fram denne dimensjonen for den store gruppen av "skoletapere" som sitter inne, vil det meste av undervisningen i tradisjonelle skolefag være nær på bortkastet. Den praktiske/ manuelle kompetansen henger også sammen med det vi har tatt med over. Yrkesutdanningen kommer inn her, men også alt det som ligger i botreningsoppleggene slik vi kjenner dem fra flere fengsler. Den kreative kompetansen er også viktig å utvikle. Det går på alt som har med kunstnerisk virksomhet å gjøre, men også evnen til å være nyskapende i ulike praktiske og sosiale sammenhenger.

Kanskje er det aspektet ved handlingskompetansen som kalles sosial kompetanse den største utfordringen, Kort uttrykt går det på innsattes vilje og evne til å kunne leve sammen med andre mennesker. Bl.a. er det snakk om å kunne analysere og forstå en sosial situasjon, beregne konsekvensene av egne handlinger før en handler, godta at andre mennesker tenker, føler og handler annerledes enn en selv, kunne løse og kunne leve med konflikter. Det er snakk om å kunne bidra til å skape gode sosiale relasjoner, kunne samarbeide, være var for andre menneskers ønsker, følelser og behov, forholde seg til samfunnets normer osv. Ved siden av at fengselsoppholdet skal bidra til å utvikle den innsattes ofte fattigslige språk, er det viktig å etablere sosiale situasjoner der det blir mulig å sette ord på ting, uttrykke følelser gjennom ord, ikke gjennom uønsket adferd.

OPPSUMMERING

Ut fra det vi har tatt med over, er en tidsmessig fengselspedagogikk langt fra noe entydig begrep. Samfunnet de innsatte kommer fra og skal til forandrer seg. Sammensetningen av fengselsklientellet endres. Dermed må fengselspedagogikkens innhold og form stadig tilpasses samfunnsutviklingen og sammensetningen av fengselsklientellet.

Vi har også lagt vekt på at en tidsmessig fengselspedagogikk må tilpasses den enkeltes forutsetninger og behov.

Ellers er vårt hovedbudskap å få til en mere helhetlig pedagogikk i fengslet, en pedagogikk der teori og praksis går hånd i hånd, der kunnskap, ferdigheter og holdninger inngår i

en meningsfull helhet, og der kompetanse for handling blir det primære siktemålet. Den tradisjonelle skolen og arbeidsdriften kan bidra med viktige elementer til en slik pedagogikk, men disse elementene må kombineres med sterkere innslag av det vi vil kalle hverdagskunnskap. Det kan være enkle ting som det å kunne vaske, rydde, lage mat og samtale om ting, men også det å kunne forholde seg til mere kompliserte utfordringer som å forstå noe av de sammenhenger vi selv står i som individ og som en gruppe av mennesker i storsamfunnet.

FAGLIG/METODISK TILNÆRMING

Det som er tatt med i avsnittet over gir flere signaler om faglig metodisk tilnærming. Signalet om tilpasset opplæring peker mot individualisering som et viktig prinsipp. Helhetslæring med vekt på å kombinere teori og praksis peder mot prosjektundervisning/ problemorientert undervisning og tverrfaglig undervisning. Den sterke vektleggingen av en utvikling fram mot større selvforståelse, samfunnsforståelse og handling peker bl.a. mot involveringspedagogikk, konsekvenspedagogikk, rollespill og konfluent pedagogikk. Jeg ser liten hensikt i å utdype hva som ligger i alt dette i notatet. Jeg nøyer meg med å skissere noen av de elementene som kanskje er felles for retningene og som bør være noen av hovedelementene i fengselspedagogikken.

All undervisning har en eller annen form for endring som siktemål. Denne endringen kan ha som resultat at vi forstår noe vi ikke har forstått tidligere, at vi oppdager andre sammenhenger, at vi setter den kunnskapen vi har sammen på en annen måte, at vi utvikler nye kunnskapsstrukturer. Dette kan i sin tur danne grunnlaget for ny refleksjon og for handling. Endring forutsetter altså at vi skaffer oss nye erfaringer, nye tankemønstre nye kunnskaper.

Denne endringen kan neppe pådyttes fra utsiden, fra en lærer. Endringen forutsetter en frivillig, aktiv medvirkning fra elevens/ den innsattes side. Læring er en aktiv prosess. Lærerens oppgave blir å bidra til å skape en undervisningssituasjon, en læringssituasjon hvor det kan skje læring.

Vi har tidligere vært inne på at undervisningen må ta utgangspunkt i den innsattes forutsetninger, i vekstpunktene. Et vesentlig utgangspunkt er at alle innsatte

innerst inne ønsker å bryte med sin kriminelle løpebane. Alle bærer de ønsket i seg om en "normal" tilværelse med familie, venner, arbeid osv. Et annet vesentlig utgangspunkt er deres egne erfaringer, kunnskaper, ferdigheter, og holdninger, Her vil det også være vekstpunkter hos alle innsatte. Kanskje er ikke alle seg bevisst disse forutsetningene. Da blir det en vesentlig utfordring for fengselspedagogikken å bidra til at den innsatte får lagt bak seg det gale som er gjort, få fram hva man ønsker å gjøre med framtiden og hjelpe til med en realistisk vurdering av egne ressurser. I dette ligger den pedagogiske utfordringen å utvikle vurderingsevnen og å utvikle evnen til å ta ansvar for egen læring, utvikling og framtid.

Basis for alle læring og utvikling er trygghet i lærings situasjonen. Trygghet forutsetter bl.a. en viss porsjon selv tillit og tillit til fellesskapet og det systemet men er en del av. Igjen stilles det store krav til læringsmiljøet i fengslet. Den innsatte må få oppleve opplærings situasjoner der de kan lykkes, lærings situasjoner hvor de greier å løsrive seg fra låsende selvoppfatninger. Holder vi oss til kompetanseområdene over, går det bl.a. på å kunne løse de oppgavene de har, kunne samarbeide, bruke sin fantasi og sine følelser, kunne fungere sammen, oppleve gruppetilhørighet, kunne samtale, kunne forstå, kunne ta ansvar. Det at læringsmiljøet skal være preget av nærhet og omsorg, betyr ikke at det ikke skal stilles krav. De innsatte skal stilles til ansvar for sine handlinger, og ansvar lærer man ved å få tildelt ansvar og ansvar lærer man ved at normene som gjelder på området blir synliggjort. De skal få trening i å identifisere og erkjenne problemer. Derfor må det så langt som mulig legges opp til en undervisning der man forholder seg til praksis og ikke til en teoretisk forestillings verden. Man lærer for eksempel ikke mye av å lytte til formaninger om at vold er av det vonde, men kanskje lærer man det ved at det blir godtatt at aggressivitet og sinne er naturlig, men at man også får erfare at det er mulig å gi uttrykk for dette på andre måter enn gjennom vold.

Eksemplene over er enkle, kanskje for enkle i forhold til den kompliserte virkeligheten som finnes i fengslene. Men det er viktig å få fram at den pedagogikken som skisseres over tar utgangspunkt i et positivt menneskesyn en tro på fengselssystemets muligheter og på at det nytter med en systematisk, pedagogisk virksomhet. La oss bruke den aggressive, innsatte som eksempel: Han er ikke

nødvendigvis aggressiv av natur, men kanskje blitt slik p.g.a lavt selvbilde, manglende kunnskaper og et lite utviklet språk. Er dette riktig, kan fengslet med sine muligheter for et tett, forpliktende og faglig kompetent opplegg ha noe å bidra med.

I og for seg er perspektivene over kjente for alle som har syslet med pedagogikk. De finnes også beskrevet i norske lære- og fagplaner. Problemet er at perspektivene mere fungerer som teori enn som praksis i det ordinære norske skolesystemet. Det er mange årsaker til dette, og noen mener også at det norske skolesystemet kan klare seg uten disse perspektivene. Vår påstand er at fengselspedagogikken neppe kan gjøre det. Dermed er vi over på det neste punktet.

OPPLÆRING I FENGSLENE – HVILKEN KOMPETANSE TRENGER LÆRERNE SOM SKAL UNDERVISE?

Et helhetlig pedagogisk opplegg i fengslene forutsetter at alle som forholder seg til den innsatte har en pedagogisk basiskompetanse. Betjenten, verksbetjenten, læreren på skolen og fritidskonsulenten har alle pedagogiske oppgaver som krever pedagogisk kompetanse. Det bør også fengselsledelsen ha som koordinator av fengslets totale virksomhet.

Vi vil knytte den pedagogiske aktiviteten i fengslet til følgende hovedområder; Refleksjon – bevisste valg – planlegging – gjennomføring – og evaluering. Alt dette stiller krav til en pedagogs profesjonalitet. I stikkordet refleksjon ligger evnen til å skaffe seg rede på hva det hele dreier seg om: Hvilke innsatte har jeg med å gjøre, hvilke forutsetninger har de, hva bør være retningen for den pedagogiske aktiviteten som skal legges opp, hvilke rammebetingelser finnes i vårt pedagogiske miljø, hva har vi å spille på, hva er begrensningene, hva er mulighetene osv. I alle pedagogiske situasjoner står pedagogen overfor valg, utfordringen er, i samspillet med den innsatte og det øvrige personalet, å gjøre de best mulige valgene. Valgene danner i sin tur utgangspunktet for planleggingen. Her er det snakk om å legge til rette for et målrettet, systematisk pedagogisk opplegg som skaper det vekstmiljøet vi har vært inne på tidligere.

I gjennomføringsfasen stilles de samme krav som til alle gode pedagoger. I denne sammenhengen vil vi særlig trekke fram evnen til å ivareta pedagogiske prinsipper som motivasjon og konkretisering. Det er snakk om

må kunne støte den enkelte ut fra vedkommendes forutsetninger og det å bidra til at den pedagogiske prosessen føres fram mot handlingskompetansen. Det er viktig at elevene får muligheter til å praktisere den form for handling undervisningen sikter mot. Tar vi utgangspunkt i de kjente taksonomiene for kunnskap, ferdigheter og holdninger, må målet være å nå høyest mulig opp på stigen. Når det gjelder kunnskap blir forståelse og anvendelse viktig, når det gjelder ferdigheter og holdninger er internalisering et siktemål; - de lærte ferdighetene og holdningene skal "sitte i ryggmargen".

Det siste aspektet som forteller noe om pedagogens oppgaver er vurdering. I denne sammenheng tenker vi på lærerens evne til kontinuerlig å stille spørsmålstegn ved den pedagogiske aktiviteten; - det å forholde seg som en forsker til egen virksomhet: Hva fungerer, hva er årsakene til at noe fungerer og noe ikke fungerer, hva må jeg endre på for at opplegget skal fungere bedre? I denne sammenheng blir lærerens vilje og evne til fortløpende dialog med den innsatte en viktig kilde til vurdering av den pedagogiske prosessen.

Ut fra vår filosofi blir vårt krav at fengselspedagogen har et helhetlig perspektiv på sin virksomhet. Faglig kunnskaper nødvendig, men vedkommende må også ha en velutviklet fagdidaktisk kompetanse, han må være samfunnsviter og psykolog. Siktemålet for virksomheten må være å forholde seg til hele mennesket ut fra hovedperspektivet: Hvordan forberede for tiden etter løslatelse? Denne utfordringen kan bare møtes gjennom samspillet med den innsatte og med de andre ansatte i fengslet. Dermed er også evnen til samarbeid et sentralt stikkord.

Norsk lærerutdanning er i støpeskjeen. Bl.a. er det snakk om å styrke den praktisk-pedagogiske delen av utdanningen og det er snakk om å styrke fagutdanningen. Denne styrkingen vil nok også kunne gi lærere et bedre grunnlag for å undervise i et fengsel. Grunn- eller videreutdanning i spesialpedagogikk har også mye for seg. Det er imidlertid tvilsomt om dette er nok. Undervisning i fengslet er så utfordrende og på mange måter så spesiell at det også er behov for noe i tillegg. Dette tillegget bør komme i form av en systematisk, obligatorisk og fortløpende, fortsettende utdanning som går parallelt med undervisningsarbeidet i fengslet. Delvis bør denne planlegges og koordineres av den sentrale ledelsen for fengselsvesenet. Delvis

må det være et ansvar for det enkelte fengsel/ det enkelte distrikt å utarbeide en plan for en slik virksomhet som ivaretar de lokale behovene. Det er viktig at virksomheten sikter mot å ivareta fengslets helhetlige pedagogiske opplegg. Derfor må en vesentlig del av særlig den lokale etter- og videreutdanningsaktiviteten, omfatte alle som arbeider i fengslet.

ORGANISERING AV OPPLÆRINGEN I FENGSELET/ SAMARBEID MED ANDRE ETATER I SYSTEMET. FENGSEL - SKOLE STRAFF- PEDAGOGIKK, KAN DISSE SYSTEMENE FUNGERE SAMMEN?

Jeg har følgende filosofi for den pedagogiske virksomheten i fengslet: Ingen innsatt skal utsettes for en tilfeldig ansatts tilfeldige reaksjoner i tilfeldige situasjoner. Dermed er jeg tilbake til kravet om å få utviklet en felles profil for pedagogikken i fengslet. Jeg har tidligere i dette notatet forsøkt å gjøre rede for hvordan en slik pedagogikk kunne se ut. Når denne pedagogikken er hamret ut, blir den neste utfordringen å legge rammene for en slik pedagogikk og å få personalet til å følge den opp. Kanskje kan en langsiktig pedagogisk etter- og videreutdanningsvirksomhet fungere godt i en slik sammenheng, men min erfaring er at den også må kombineres med en bevisst rekrutteringspolitikk som sikter mot å danne et team som drar i samme retning. Det betyr ikke at alle fengsler skal arbeide etter den samme filosofien. Poenget er at alle fremstår med en relativt entydig filosofi. Dermed er det mulig å gi ulike fengsler ulike profiler. Poenget er at den innsatte møter en konsekvent, relativt entydig, helhetlig og målrettet pedagogisk virksomhet i forhold til sine forutsetninger og behov. Et helt sentralt element kan være personalets samlede aktivitet for å støtte opp om den utviklingen den innsattes framtidsplan legger opp til.

Fengslets filosofi eller profil må så langt mulig gjennomsyre hele virksomheten. I dag er det kanskje det største problemet i fengslet at så mange og sterke grupper drar den innsatte i ulike retninger. Det er i hvert fall to læreplaner som kjemper om makten i fengslet. Den offisielle finnes bl.a. i dokumenter om norsk fengselspolitikk: La oss bruke sonings-tiden til noe positivt - her skal du bl.a. kunne få ta igjen det du mangler av utdannelse. Fengslet

skal hjelpe det både sosialt og på andre måter. Den mere skjulte planen sier: Vi har ikke tro på deg din kjeltring. Å satse på deg er bortkastet, for du havner nok på kjøret igjen. Et annet aspekt ved den uttrykte læreplan finner vi utviklet gjennom samspillet mellom de innsatte. Ofte en kultur der det heter at man ikke skal være for positiv, ikke skal la seg lure med på byggende tiltak. Man kan utnytte systemet best mulig for å få en lettest mulig soning her og nå. Lureri og fanteri er også en høyst akseptert virksomhet. Et tredje aspekt går på hvordan rutinene i fengslet virker på den innsatte. Det blir hevdet at livet til den innsatte reguleres i den minste detalj med uselvstendighet og ansvarsfritakelse som resultat. Det snakkes en pedagogikk som effektivt avlærer det positive de måtte ha med seg til fengslet. Identiteten som familiemedlem og samfunnsmedlem viker for identiteten som fange. Tilværelsen skaper ofte et godt fungerende institusjonsmenneske, men et menneske som har lite å stille opp med etter løslatelsen. Mitt inntrykk av alt dette negative får lov til å dominere for sterkt i enkelte fengselsmiljøer. Vedlikeholder systemet denne kulturen, kan man langt på vei gi opp å satse på en positiv vekst hos den innsatte.

De innsatte er en svært uensartet gruppe. Måten å møte denne utfordringen på må være å utvikle et mere differensiert opplegg. Kanskje må det være enkelte fengsler som har isolasjon og straff som sine primære funksjoner, men samtidig må det også kunne være fengsler hvor de pedagogiske oppleggene får en mere framtrædende plass. Alle fengsler bør ha pedagogiske tilbud, men noen burde kunne spesialisere seg på ulike opplæringstiltak rettet mot ren yrkesutdanning, selvstudium, det å bearbeide stoffproblemer osv. Den nære, systematiske påvirkningen som små, tette fengselsmiljøer representerer, burde vært utnyttet langt bedre. Alt dette forutsetter en mere bevisst politikk fra den sentrale og regionale ledelsens side, det forutsetter en bedre sosialpedagogisk rettleiingstjeneste og det forutsetter at de innsatte fordeles ut fra problemstillingen: Hvor skal vedkommende sone dersom vi ønsker et opplegg som er best mulig for vedkommende med tanke på framtidig løslatelse?

Et mere differensiert opplegg og en bedre og mere systematisk utnyttelse av arbeidskraften til alle som arbeider i fengslene, rette inn mot den pedagogiske virksomheten, ville kunne bringe fengslet et stykke videre i ønsket

retning. En annen mulighet er å utnytte de eksterne ressursene bedre. Det er fremdeles mye og hente ved å utnytte det ordinære utdanningstilbudet utenfor fengslet. Det burde også vært lagt langt større vekt på å trekke de frivillige organisasjonene inn i arbeidet for de innsatte.

OPPFØLGING ETTER AVSLUTTET SONING

Jeg har flere ganger understreket at fengselspedagogikkens viktigste siktemål må være å knytte forbindelseslinjer over mot det livet som kommer etter soningen. Viktige stikkord er videre utdanning, arbeid, bolig, familie- og vennerelasjoner, relasjoner til ulike typer lag og organisasjoner. Forutsetningen for å få til dette, er at den løslatte kan stille opp med den handlingskompetansen vi vet alle trenger for å kunne fungere i et uoversiktlig, lite inkluderende og komplisert samfunn som vårt. Vi vet at det til tider vil røyne på for oss alle i visse situasjoner. Erfaringene viser at det nettverket den tidligere innsatte får bygget opp ofte blir for svakt i forhold til utfordringene, mulighetene for tilbakefall er store.

Kanskje er det lettest å få til en fornuftig overgang mellom fengsel og tiden etter soning ved å bruke utdanningskanalen. Dette gjelder særlig den gruppen som starter opp med en utdanning i fengslet som tilsvarer den som finnes i det ordinære skolesystemet. For noen vil denne overgangen gå smertefritt, men for mange vil overgangen fra skolekulturen i fengsel og til det ordinære skolesystemet være vanskelig. Ulike frigangsordninger kan lette overgangen, det samme kan modulstrukturerte opplegg gjøre, men det er også et stort behov for å utvikle en pedagogikk på de mottakende skolene som gjør at den tidligere innsatte vil klare overgangen. Erfaringene viser at skolen ikke har en slik pedagogikk, noen vil hevde at vår skoles pedagogikk snarere må ta medansvar for at så mange unge havner i fengsel igjen.

Mange tidligere innsatte har behov for en type utdanning etter løslatelsen som det ordinære skoleverket ikke kan gi. Kanskje er de oppleggene som Dagskolen har utviklet noe å satse på, men faren er at disse skolene som fengslene utvikler en delkultur som bidrar til å isolere elevene fra resten av samfunnet. Hovedutfordringen blir å få den tidligere innsatte integrert i "livets skole", den delen av livets skole som hindrer tilbakefall. Og igjen

er arbeidslivet, familielivet, organisasjonslivet og et liv sammen med venner de viktigste elementene. Hovedspørsmålet blir hvordan det

er mulig å få til en pedagogikk i fengslet og en oppfølging etter soning som sikrer at den innsatte kan få del i denne "skolen".

Inger Marie Fridhov, forsker i Justisdepartementet, Kriminaloms.avd.

UNDERVISNING I FENGSEL- EN UTFORDRING

I 1990 ble det nedsatt et utvalg som skulle komme med forslag til hvordan undervisningen i fengslene kunne bli bedre. I denne forbindelse ba utvalget 1. aman. Svein Rognaldsen som er pedagog, om å skrive noe om sitt syn på hva som burde gjøres. Det notatet han leverte inneholdt en rekke analyser og påstander som formelig ropte på kommentarer og motsigelser.

SOLIDE HISTORISKE RØTTER

1969 var et merkeår i Norsk Fengselsvesens historie. Da overtok Kirke- og undervisningsdepartementet det økonomiske ansvar for all undervisning av folk som var satt i fengsel. Det faglige ansvar ble lagt til kommunale og fylkeskommunale skolemyndigheter.

Oppdragelse til "gagns menneske" er skolens fremste mål. Det har også vært fengselets mål gjennom tidene. Fangen skulle forbedres og forandres, for egen og andres skyld - for samfunnets skyld. Men høyst forskjellige midler har vært tatt i bruk for å nå det målet. Hardt arbeid har tyngst og tidsmessig lengst historie. I 1851 - med Botsfengselets ferdigstillelse, ble bot og bønn tatt i bruk som hjelpemidler i forandringen og forbedringen - i tillegg til det harde arbeidet. Hjerneoperasjoner, forskjellige slags psykiatrisk behandling, arbeidsterapi, gruppeterapi, undervisning og fysisk trening har vært tatt i bruk.

De som sto bak fengselsloven av 1958, hadde skjønt at innesperring av mennesker kunne være skadelig både psykisk og fysisk. Derfor tok de inn i loven at slike skadelige virkninger skulle søkes nøytralisert ved mottiltak. De bestemte også at det skulle gjøres

anstrengelser for at fangene på best mulig måte skulle forberedes på løslatelsen slik at han eller hun kunne leve et lovydig liv etterpå - når de kom ut.

I forbindelse med begge disse anliggender fremsto undervisning som et slag kolumbi egg. Det var som om vi i fengselsnorge tidsmessig flyttet tilbake til det gamle Grekenland hvor filosofen Aristoteles slo fast at dersom bare mennesket ble virkelig opplyst, fikk kunnskap, ville det også bli godt og lovydig. Moralsk høyverdig. Han hadde tro på mennesket, Aristoteles, og på undervisning. Han hadde tro på at mennesket var et rasjonelt vesen, og hvis det bare fikk innsikt og kunnskap, ville det også handle godt.

Aristoteles har holdt seg på høyden frem til denne dag. Mennesker bifaller hans synspunkter og deler hans tro - på mennesket og på pedagogikken. Han representerer drømmen om et bedre liv, drømmen om samfunnet hvor det gode, det sanne og det skjønne, vitenskapens uridealer, lever side om side. Han svevde nok også over vannene når Fengselsloven av 1958 ble til.

Jeg sa at 1969 var et merkeår. Da sluttet

Justisdepartementet med selv å ansette lærere og gi de spesielt håpefulle fangene undervisning. Skolemyndighetene overtok. For da levde vi i Norge på sosialdemokratiets begeistringsbølge. Slagordene sto som makrellstim i sjøen: helse for alle, kultur for alle, skole for alle, informasjon til alle. Alt skulle være for alle. Alt skulle være rettigheter, ikke noe man skulle tigge om. Det dreide seg om folkets rettigheter og samfunnets plikt. Også overfor fanger i fengsel. De var bare fratatt bevegelsesfriheten. Retten til skolegang, helse og kulturgoder hadde de i behold, og det var samfunnets plikt å gi dem det uansett hvor vanskelig det var å nå dem i deres fangehull. Kunne derfor ikke skolen, helsevesenet og kulturen nå den innenfor murene, måtte fangene få komme snarturer ut og ta del i dem. Begge deler skjedde, skolen kom inn i fengslet og enkelte fanger fikk komme ut på dagtid og følge undervisningen ute.

Men mest ble importmodellen benyttet. Tankegangen bak denne var at, kunne ikke fangene komme ut, fikk skolemyndighetene komme inn. Og det var det som skjedde. Siden har en meget positiv utvikling funnet sted. Det lokale skoleverket har filialer i nesten alle norske fengsler. Det er i dag stort sett bare de små og stor korttidsfengslene som ikke har permanente undervisningstilbud. Vi deler sikkert gleden over denne utviklingen. At den må sees i lys av Aristoteles tanker og syn, er vel hevet over tvil? På denne bakgrunn over hva du har skrevet. Jeg starter som du med:

BESKRIVELSEN AV FENGSELET SOM ORGANISASJON

Du gir deg i kast med å beskrive fengslene som organisasjon og det er ingen lett oppgave fordi det er mange slags fengsler, og mange sider ved fengslene. Du velger trekk som du synes er karakteristiske og står dermed i fare for å utelate andre. Blant annet skriver du om:

Fengselsvesenets mål

Du skriver som om fengselsvesenets mål og hensikten med det å straffe er identiske størrelser. Du mener vel ikke at de er det? For ser vi på hensikten med det å straffe, er det korrekt at det finnes et uttall av begrunnelser og mål som du nevner noen av. Almen- og individualprevensjon, samfunnsbeskyttelse både på individuelt og kollektivt plan.

Men alle disse kryssende begrunnelser for

straff er etter min mening ikke identiske med fengselsvesenets organisatoriske mål! Fengselsvesenets skriftlige mål, slik vi finner dem uttrykt i fengselsloven, fengselsreglementet og de årlige budsjettproposisjoner, er tvert imot særdeles klare om enn innbyrdes motstridende. De kan samles i tre hovedpunkter:

Fengslene skal

- gjennomføre idømt frihetsberøvelse og varetektsanbringelse
- søke å dempe skadelige virkninger av straffen og,
- Forberede den innsatte til et liv etter løslatelsen

Det er riktig nok paradoksalt at fengselsvesenet skal dempe skadelige virkninger av det å fengsle. Det avslører det enorme etiske dilemma myndighetene står over for, og som utvalget bak fengselsloven av 1958 så meget klart: Vi påfører folk skade, liker det dårlig, men vi kan ikke finne på noe bedre. Så vi fortsetter med det. Men samtidig vil vi forsøke å bøte på disse skadene. Kriminalpedagogisk sett er dette en uhyre vanskelig situasjon. Men som organisatoriske mål, er formuleringene helt klare. Arbeids-, skole- og fritidstilbud er å anse som midler for å nå dem. Noen vil si kun midler for å nå mål 2 og 3, det vil si å dempe de skadelige virkningene. Andre vil hevde at skole, arbeid og fritidsvirksomhet også er indirekte middel for å nå mål 1 også. Det vil si at disse tiltakene også kan være med på å styrke sikkerheten ved at fangene har noe positivt å engasjere seg i. Fysisk aktivitet påstås også å kunne kanalisere aggresjon på en positiv måte. Noen stor dokumentasjon på at dette er tilfelle har vi enda ikke, men erfaringen i Norge tyder på at det er tilfelle.

Ja, ja, dette er jo vakkert vil noen si. For en ting er de offisielle mål, en helt annen ting er hvilke mål anstaltene i realiteten styrer etter. Hva som vektlegges av hvem, og om det er enighet om mål og midler i alle ledd. Og det er jeg enig i, at det slettes ikke alltid er.

En av flere årsaker til dette er etter min mening nettopp sammenblandingen av begrunnelser for straff og fengselsvesenets organisatoriske mål. Det er ganske vanlig, og fører ofte til uklar bevissthet hos ansatte, både sikkerhets-, arbeidsdrifts-, pedagogisk-, fritids- og helsepersonale om hva deres oppgave er. Derfor er det meget viktig å holde

dette skille klart. For utvalget som skal vurdere opplæringstilbud i fengslene vil det være av avgjørende betydning. Både logisk og saklig er det sentralt å holde fast at frihetsberøvelsen er og blir det overordnede mål, selv om skader samtidig skal søkes dempet.

Beskrivelsen av fengslene

Jeg har også visse vanskeligheter med din beskrivelse av fengslet som organisasjon. I og for seg er jeg ikke uenig i at de trekkene du velger å poengtere i mange tilfeller er korrekte som en beskrivelse, men ikke i alle tilfeller. For du beskriver fengselsvesenet som om alle fengslene var like, alle lederne var det, og alle fangene var det. Tror du ikke det ville være nyttig overfor utvalget å presisere at fengselsvesenet som organisasjon består av en svært uensartet gruppe institusjoner? De kan ikke uten videre omtales som en enhetlig størrelse. Vi har jo et spenn fra skogsforlegningen i Fyrresdal til Ullersmo. Så det som er sant og rett om en anstalt, kan være helt feil å si om en annen.

Alle fengslene i Norge har de samme organisatoriske mål. Men de er svært forskjellige og har svært forskjellige ressurser til rådighet for å nå dem. Oppfatningen av hva målene er, og hva som er viktig, er det som du sier beklageligvis stor uenighet om. Måloppnåelsen er derfor også uhyre personavhengig, mer enn yrkesgruppeavhengig, tror jeg. Dette må presiseres. Noen anstalter har flere faggrupper blant de ansatte. Andre – de fleste – har kun sikkerhetspersonell og kanskje en verksbetjent og en lærer eller to.

"Dette har vi prøvd før"

Du hevder at fengselskulturen ofte sier: "Dette har vi prøvd før, slik har vi alltid gjort det, det er lite vi kan gjøre, du må huske på at vi også må tenke på sikkerheten, vi mangler ressurser."

Den beskrivelsen er det mange som vil slutte seg til, men ikke alle. For det er dog noen daglige ledere og direktører som ønsker å gå nye veier og som ikke motsetter seg å prøve noe nytt. Tvert om, de ønsker å prøve noe nytt og gjør det. Det særegne for fengselsvesenet ligger ikke i at ingen vil prøve noe nytt, for det er mange, både lokalt og sentralt villige til, men i nest siste ledd av sitatet: Hensynet til sikkerheten. Det er altså ikke konservatisme i vanlig forstand som er problemet, men sikkerheten. Under henvisning til sikkerheten

kan de fleste tiltak avvises, om ikke av alle og på alle nivå, så av noen. Denne realiteten er det som gjør fengslene fundamentalt forskjellig fra alle andre organisasjoner. Skal en forstå fengselsvesenet som organisasjon, kan det bare skje med sikkerheten som utgangspunkt. Og den er tungtveiende fordi den er hovedmidlet til å nå fengselsvesenets mål nr. 1: Å gjennomføre frihetsberøvelsen. At den i mange tilfeller er misbrukt som påskudd for å unngå forandringer er mulig å anta, men vanskelig å belegge.

Fengslet som pedagogisk slagmark

Du sier at fengslene ofte framtrer "som en pedagogisk slagmark....hvor den innsatte sitter igjen med en mengde motstridende og forvirrede signaler". Jeg skulle på en måte ønske du hadde rett. Men jeg tror dessverre ikke du har det. Er du sikker på at det er tilfelle under enhver omstendighet og for fengselsvesenet som helhet? Jeg tror det ikke, og skal prøve å forklare hvorfor. Men la meg først si: jeg er ikke uenig med deg i at det er mange som rir sine kjepphester og at enkelte delsystem i noen av de store fengslene er for lite samkjørt med andre. Heller ikke i at tilfeldigheter, påsparketløsninger og rigiditet kan sies å være treffende beskrivelser i noen tilfeller.

Men beskrivelsen av fengslene som en pedagogisk slagmark "hvor pedagoger, psykologer, sosialarbeidere, psykiatere og andre grupper rir sine ulike kjepphester", har jeg likevel vanskeligheter med. Vel har vi fått en anseelig mengde pedagoger i de senere år. Men hvor mange norske fengsler har tilgjengelig psykiater på hel tid? Og i hvilke fengsler har psykologer noen betydning for behandlingen av flere enn noen ytterst få fanger? Og hvor mange av fengslene i Norge har egne sosionomer ansatt i rimelig antall i forhold til behovet? Beskrivelsen din kan kanskje stemme på helseinstitusjoner hvor personalet virkelig representerer tverrfaglighet og hvor skole-, helse-, og omsorgsyrkene er godt representert, men ikke på fengslene. Et raskt blikk på hvilke stillingshjemler innen slike kategorier fengselsvesenet rår over totalt sett, (inkludert dem som nå importeres fra helsevesenet) og hvilke summer som settes av i budsjettet til personale utenom sikkerheten og arbeidsdriften, kan bekrefte at beskrivelsen knapt er gangbar i noen av fengselsvesenets anstalter. Ikke engang på Ila, landets sikringsanstalt, hvor virkelig tungt psykisk syke er plassert.

Mitt hovedpoeng her er at vi ikke utad, og sielt ikke i utvalgsutredninger må gi inntrykk av at vi har så mye spesialpersonell i fengslene at noen profesjonskrig er mulig. Det er allerede for mange som lever i den troen. Ved å si at det er et særtrekk ved fengslene at profesjonene så å si slåss om å yte fangene sine tilbud, mener jeg at myten om at det så mye godt fagpersonell i fengslene, lett kan bestyrkes. Det ville være sørgelig. Spør vi fangene om de føler seg utsatt for en pedagogisk og terapeutisk tautrekking, er det neppe mange som ville bekrefte det. De må slite for å få anledning til å konsultere det fagpersonell de mener de har behov for, når de har det. Noen profesjonskrig i institusjons- sosiologisk forstand er det ikke, og har det aldri vært tale om i fengslene. Dertil er fengselsvesenet en altfor fattig etat. Men diskusjonene har vært ført som om det var det.

Muligens kan dette komme av at vi ikke har nyere institusjons sosiologiske analyser av norske fengsler, og derfor har overtatt beskrivelsene av andre, "totale", spesielt psykiatriske institusjoner.

Dette betyr ikke at jeg ikke er fullt klar over at det etter at skolen kom inn i mange av fengslene, har vært en viss konkurranse mellom skolen og arbeidsdriften om å få "de beste fangene". Og at fritidsledere og idrettskonsulenter, der slike finnes, også har begynt "å gjøre krav på" fangene i arbeidstiden. I disse tilfellene kan vi virkelig snakke om en subjektiv målkollisjon, fordi alle disse tre yrkesgruppene har fått seg pålagt en jobb og gjør sitt beste for å utføre den. På toppen av dette kommer hensynet til sikkerheten, som nok har vært til hinder for at det pedagogiske opplegg lærerne mente var nødvendig, ikke kunne gjennomføres. Jeg er også klar over at sikkerhetstjenesten av hensyn til sonings- ksen er pålagt å ha fulle fengsler til enhver tid, noe som kan føre til at fanger må flyttes til et annet fengsel, slik at de rives ut av eventuelle undervisningsopplegg. Dette siste henger sammen med at administrative og økonomiske mål for tiden prioriteres fra sentralt hold. Men på grunnplanet blir "skylden" for dette personifisert og kan da fort oppfattes som en profesjonskrig.

Men den viktigste og vesentligste frontlinjen i fengslene går mellom kampen for "sikkerheten", forstått som det å nå fengselsvesenets hovedmål nr 1, som er å gjennomføre frihetsberøvelsen, og på den annen side mål nr 2, å dempe skadelige virkninger av

fengslingen - hvor alle de tre nevnte sektorene egentlig er satt til å yte hvert sitt bidrag.

FENGSELS- HOVEDUTFORDRINGER

Du skriver om "fengslets hovedutfordringer". Blander du ikke sammen to forhold her? Nemlig: Fengselsvesenets hovedutfordring og fengselsundervisningens hovedutfordring? For du mener vel ikke at de er, eller bør bli, identiske størrelser? Aristoteles ville i så fall vært enig med deg og likt det godt, tror jeg. Men hele fengslets virksomhet og sikte skal vel ikke være opplæring?

Aristoteles eller ikke - Ville det ikke vært mer fruktbart å stille spørsmål om hvilke fengsels- faglige hovedforutsetninger som må være til stede for at det skal kunne skje opplæring i fengslene? Og med opplæring mener jeg da formell opplæring i skolens eller arbeids- driftens regi. Å bruke ordet opplæring som et altomfattende begrep på alt som skjer, gjør at det blir meningsløst. Når vi har gitt ordet opplæring et bestemt, begrenset innhold, kan vi også spørre hvilke helhetlige rammer og betingelser skolen må sette for å kunne drive sin virksomhet.

Du skriver i denne sammenheng både om opplæring og om resosialisering, men jeg savner som sagt, en presisering av hva du legger i disse begrepene. Når det gjelder det siste, er vi formodentlig enige om at det i forhold til en del fanger mer blir spørsmål om en førstegangssosialisering enn en resosialisering. Det kan virke som om du mener at resosialisering og opplæring i fengsel er en og samme sak? Etter min mening er det ikke det, og bør ikke være det. Formell opplæring og skolegang kan være en del av en eventuell resosialisering på samme måte som skole og undervisning, også er midler til å nå andre mål. Det betyr likevel ikke at ikke skole og opplæring samtidig har en verdi i seg selv. Jeg tror mye hadde blitt klarere dersom ordet opplæring hadde vært presisert. En opp- rydding i og klargjøring av begrepene, tror jeg vil være helt avgjørende for utvalgets endelige rapport. For den samme uklarheten gjør seg gjeldende også i ditt neste avsnitt som handler om :

TIDSMESSIG FANGEBEHANDLING

Du ble bedt om å skrive noe om "tidsmessig fangebehandling". I dette avsnittet tror jeg du ville fått ditt budskap klarere fram dersom du

i utgangspunktet hadde presisert hva du la i både fangebehandling og tidsmessig – og sagt noe om hvordan begrepene vanligvis brukes. Ordet fangebehandling har, slik det offisielt brukes i dag, verken noe medisinsk, terapeutisk eller pedagogisk innhold. Det bør etter min mening heller ikke ha det, så lenge fengslene ikke har nevneverdig terapeutisk personell. Det offisielle synet er beskjedent, fangene har rett til å bli behandlet på en skikkelig måte, det vil si både rent menneskelig og slik at de får det de har krav på etter lov og reglement. Ikke noe mer, men heller ikke mindre. Slik den kriminalpolitiske og økonomiske situasjonen i dag er, synes jeg dette er en ærlig og konstruktiv holdning.

Begrepet tidsmessig gir du heller ikke noen kort og presis beskrivelse av, selv om du sier mye omkring det. I dette begrepet ligger det etter mitt skjønn at fangene får en behandling som til en hver tid er i overensstemmelse med den kompetanse og kunnskap som finnes på alle sektorer i samfunnet. På det grunnlag synes jeg vi konkret burde reflektere over hva fangebehandlingen skal være tidsmessig i forhold til. Du legger for dagen en forståelse av tidsmessig som tar utgangspunkt i fangens interesser og behov. Slik du skriver, får vi derfor inntrykk av at tidsmessig er det fangen til enhver tid har behov for og interesse av. Der legger du iallfall hovedvekten. På det individuelle, på den enkelte fange. Men selv om tidsmessig også må sees fra den synsvinkelen, er det vel noe langt mere? Du sier til slutt i en setning at det må sees i lys av samfunnsutviklingen. Ja, men du sier ikke noe om hva dette betyr, eller hva du legger idet. Bør vi ikke herunder sterkt betone tidsmessighetskravet i forhold til dagens pedagogiske innsikt og kompetanse? Og endelig skal vi få en tidsmessig fangebehandling, tror jeg faktisk det aller viktigste er å se det i forhold til arbeidsmarkedet og det tidsbestemte behov for arbeidskraft og kompetanse. Å fokusere til de grader på fangen, tror jeg faktisk kan føre til det stikk motsatte av hva vi ønsker.

Dømt til opplæring?

Forøvrig er det på dette punktet jeg stusser aller mest, fordi du her lanserer begrepet "fengselspedagogikk" som et altomfattende begrep. Innholdsmessig kan det ligne på din bruk av "opplæring". Du hevder at uttrykket "fangebehandling" bør byttes ut med "fengselspedagogikk". Men du mener vel ikke dette for alvor? At vi skal arbeide for at hele

fengselssystemet skal være opplæring? Mener du i så fall at vi har rett til å dømme fanger til opplæring, til å bli forandret? At vi kan gjøre som vi vil med fangene i fengslet, bare vi mener det godt? Da er vi i tilfelle dypt uenige. Dessuten – all fengselshistorie vitner om at slike forsøk ender med flasko. Botsfengslet er stjerneeksemplet. Både arkitektonisk og innholdsmessig var Botsfengslet et gedigent pedagogiske foretakende med det mål for øye å forandre fangene, lære dem opp, forbedre dem. Midlene var den gang isolasjon, bot og bønn. I tillegg til å vise seg som dypt skadelig, førte denne metoden heller ikke til det forventede resultat. Ikke desto mindre var det gjort for fangenes skyld, i beste mening. Mennene bak Botsfengslet var ekte humanister og aristotelikere. De hadde, som du, et "positivt menneskesyn", de trodde på fangenes evne og mulighet til å forandre seg og de trodde på sin plikt og rett til å gjøre det. De trodde også på sine pedagogiske metoder. Det er utrolig hvor mye maktutfoldelse som har skjedd i omsorgens navn. I sin tid virket likevel ikke deres midler og metoder mer fremmedartet på folk, enn de som du i dag lanserer, gjør.

Sammenblandingen av fengselspedagogikk og fangebehandling tror jeg, også rent språklig, vil være til skade både for den virkelige fengselspedagogikken og for fangebehandlingen. Undervisningen vil lett kunne utvannes og fangebehandlingen få et pedagogisk fenniss som det ikke er dekning for. Det store gross ansatte i fengslene er verken terapeuter eller pedagoger, men fangevoktere. I overskuelig framtid kommer de til å fortsette å være det. Å overse disse realiteter, ville være å gjøre både skolen, fangene og deres voktere en bjørne-tjeneste.

Om aldri så godt ment, dømmes ikke fangene til fengselspedagogikk. De dømmes til straff. Men de har som fanger rett til å bli behandlet på en skikkelig måte. At det kan ha som bieffekt at fangene vinner kompetanse både når det gjelder kunnskaper, ferdigheter og sosialt, kan vi bare håpe på. Muligens kan vi ha noe mer berettiget håp om dette i forbindelse med kontraktfengsler og andre fengselsavdelinger med spesialpersonale og ekstraressurser, enn i vanlige lukkede anstalter.

Måker vi å gi de innsatte en skikkelig, anstendig behandling i anstalten, vil dette være en av de beste forutsetninger for at vi skal lykkes med fengselspedagogikken i spesifikk forstand, noe som etter min mening bør reserveres for den formelle skole-

opplæringen i fengslene.

Fengselspedagogikkens mål

Hva skal så den tidsmessige undervisningen sikte mot? Du samler dette under hovedsynsvinkelen handlingskompetanse. Denne har du delt opp i følgende sektorer: Språklig kompetanse, dvs. beherskelse av sentrale kulturteknikker, undersøkelses/problem-bearbeidende kompetanse, praktisk/manuell kompetanse og kreativ kompetanse. Til slutt nevner du sosial kompetanse. Her sier du: "Blant annet er det snakk om å kunne analysere og forstå en sosial situasjon, beregne konsekvensene av egne handlinger før en handler, godta at andre mennesker tenker, føler og handler annerledes enn en selv, kunne løse og leve med konflikter". Det kan hende at jeg stiller meg spørrende til dette fordi du både tidligere i notatet og her bruker fine ord som faktisk minner meg om annonser innen management. Det er nettopp slikt mange lederkurs går ut på. Jeg har ikke noe i mot det i og for seg, men spenner du ikke buen litt for høyt her? Kan vi i en fengselsituasjon vente at vi skal kunne formidle og lære fangene alt dette? Det er jo ferdigheter som folk på høyt sosialt og intellektuelt tilpasset nivå, vanskelig makter å tilegne seg gjennom et langt liv! (Managementkursene til tross). Og er det ikke slik at denne type innsikt, ferdigheter og kunnskap fortrinnsvis kan læres i livets harde skole, underveis? Skulle fengselsvesenet prøve seg på det, har vi i tilfelle ansatte som kan bidra til en slik læring? Kan lærerne greie det i tillegg til konkret, faglig kunnskapsformidling, og har de kompetanse til å make det? Er det sjanser for at vi skal få slikt personale? Bør vi få det?

Jeg tror det er uheldig å formulere målet på denne måten, for det første fordi det er for generelt og diffust og derfor lett bare blir vakre ord. Dernest fordi drømmen om å make noe slikt, kan bli et hinder for å ta fatt i mindre konkrete opplegg som vi har muligheter til å gjennomføre. Kanskje kan da fangenes kompetanse på alle disse feltene komme som et biprodukt.

Vi har noen åpne anstalter, spesielt Leira i Trondheim, som arbeider i retning av noe av dette. Vi bør arbeide for å få flere. Men når det gjelder det store gross av anstalter, bør vi sette oss langt mer jordnære og konkrete mål.

FAGLIG/METODISK TILNÆRMING

I dette avsnittet vender du tilbake til å snakke om læring i spesifikk forstand av ordet. Derfor blir det på en måte tydeligere hva du mener. Det dreier seg om lærere og annet pedagogisk personell og deres forhold til elev og læringssituasjon i fengslet. Jeg regner med at du også inkluderer verksbetjentene blant dem. Jeg følger deg for så vidt i dette, du setter igjen opp en rekke positive mål og vyer for hva som kan skje i en ekte læringssituasjon. Men jeg må spørre deg, legger du ikke listen litt for høyt her også? Tar du i betraktning at selv om noen sitter inne meget lenge, sitter de fleste relativt kort tid av gangen? Tar du i betraktning at det finnes sterke motkrefter i læringssituasjonen i fengsel?

For å nå dine mål og ønsker for fengselsundervisningen, sier du at det er naturlig å gjøre seg nytte av en rekke motepregede pedagogiske retninger som konsekvenspedagogikk, involveringspedagogikk, konfluentpedagogikk og rollespill. Men du ser det ikke som nødvendig å spesifisere hva som ligger i disse retningene i forhold til vanlig skolepedagogikk. Jeg synes du burde gjort det, for så hadde det blitt enklere å ta stilling til om det er den type pedagogiske retninger vi skal satse på, eller noen andre. Når det er brakt på det rene, må vi også stille spørsmål om hvilke menneskelige og materielle forutsetninger som må være til stede for at disse pedagogiske retningene skal kunne fungere. De har ikke oppstått i fengselsammenheng og kan vel ikke uten videre fungere der? Slike presiseringer tror jeg hadde vært nyttige. For ellers tilsier all erfaring at det lett blir snakk om keiserens nye klær. Vi overtar et vokabular fra andre sektorer og tror dermed at vi også overtar innholdet. Men det gjør vi ikke fordi betingelsene er helt andre. Hermed ikke sagt at ikke disse retningene kan fungere som en bakgrunnsinspirasjon for lærerne. Men skal de anvendes på bredere basis, er vi nødt til å spesifisere hva som ligger i dem og hva de forutsetter for å kunne fungere.

GRUNNLAGET FOR DIN OPTIMISME

Du sier at den pedagogikken du skisserer, som altså skal omfatte hele fangens liv, er basert på en tro på fengselssystemets muligheter, på at det nytter med en systematisk, pedagogisk virksomhet og tar utgangspunkt i et "positivt menneskesyn".

Fengselssystemets muligheter

På tross av at du tidligere har beskrevet fengslene som konservative og spesielt negative til endringer, poengterer du her din tro på fengselssystemets muligheter. Til hva? Som ramme for den skolepedagogiske virksomheten? Som egnet for sosialpedagogisk virksomhet og forbedring? Jeg er redd jeg heller ikke fullt ut deler din optimisme på dette felt. Og igjen – det betyr ikke at jeg ikke tror at fengslene kan "bli bedre" og mer veldrevne organisasjoner og at samarbeidet mellom fengsel, skole og arbeidsdrift kan bli bedre. Men historien forteller oss at fengsler er fengsler og alltid vil være det. Så lenge vi har hovedmål 1, som er å gjennomføre frihetsberøvelsen og hindre rømminger og uro, er all annen virksomhet underordnet dette – enten vi liker det eller ikke. Derfor mener jeg det er all grunn til å være realistiske når det gjelder vår tro på fengslenes muligheter til å forbedre seg som rammebetingelse for opplæring.

Menneskesyn

Du sier at du baserer ditt syn på opplæringens muligheter i fengsel på "et positivt menneskesyn". Hva mener du med det? At alle mennesker, bare får gode nok forhold, kan forandre seg til det bedre på avgjørende punkter? Det skulle vært interessant å vite hva som egentlig ligger i ditt syn på mennesket. Og hva er det som gjør at du har slik veldig tro på at fangene, som du karakteriserer som en "lite ressurssterk gruppe" hvorav mange har "et forkvaklet samfunnssyn", virkelig kan forandre seg til det bedre mens de sitter inne, når vi, relativt ressurssterke som går ute, har så uendelig vanskelig for å endre oss til det bedre? Jeg synes det er hyggelig at du har et positivt menneskesyn, men jeg tror fengselsundervisningen som sådan vil komme lenger med et noe mer realistisk syn på mennesket og dets muligheter for læring og endring.

Det springende punktet i ditt positive menneskesyn, som du også har til felles med mennene bak Botsfengslet, tror jeg at mennesket er et rasjonelt vesen. At det tenker fornuftig. At brent barn skyr ilden. Det var slik Aristoteles tenkte også. Et vesen som når det utsettes for de rette stimuli til rette tid og i rett mengde, reagerer positivt på disse og endrer sin atferd slik stimulantene ønsker. Kan jeg forstå alle dine positive utsagn annerledes? Jeg har også et positivt syn på

mennesket. Men jeg tror ikke på mennesket utelukkende som et rasjonelt vesen, verken fanger eller andre. Ser vi på historien er det snarere det irrasjonelle ved mennesket som er fremtredende. Tross bedre viten, har vi frembrakt de grusomste kriger og verste ødeleggelse. Vi vet at vår livsstil dreper. Men vi fortsetter like fullt. Fangene vet med sin fornuft hva som skal til. Likevel gjør det de vet fører dem ut i elendigheten igjen. Gang på gang. Dette bør vi også ta hensyn til, for ikke å kaste blå i øynene på oss selv. Med et realistisk utgangspunkt kan vi sette oss realistiske mål – og nå dem.

Utvalget bør etter min mening få skissert noen hovedsyn på mennesket, slik at konsekvensene for det pedagogiske opplegget kan bli sett i lys av dette. Står vi for menneskesyn A, får det noen konsekvenser, står vi for menneskesyn B, må det nødvendigvis få andre. Slik det nå presenteres, tilsløres premissene og grunnlaget for den pedagogikk som velges. For et positivt menneskesyn kan være alt og ingenting.

FENGSELSPERSONALETS KOMPETANSE

Pedagogisk basiskunnskap for alle?

Ettersom du tidligere har skissert fengslene som noe i retning av sosialpedagogiske institusjoner, eller terapeutiske samfunn, er det konsekvent at du her påpeker som ønskelig at alle som er ansatt i fengslene skal ha en "pedagogisk basiskompetanse". Ettersom jeg er uenig med deg i den første ideen, er jeg også til en viss grad uenig her – det spørres hva du mener med pedagogisk basiskompetanse. I historisk perspektiv er dette interessant. Tidligere har det ofte vært diskutert hvor vidt de lærere som skulle tjenestegjøre i fengslene, skulle ha fengselsfaglig kompetanse. Nå foreslår du at fengselspersonalet skal ha pedagogisk kompetanse. Kanskje vi, når vi får klargjort hva vi mener, burde tilstrebe begge deler?

Krav til lærerne

Når det gjelder skolelærerne, stiller du som tidligere i notatet, skyhøye krav til lærerne. Hvor vil du finne slike stjerner? Disse krav blir likevel uklare fordi du ikke har redegjort for hvilken rolle lærerne skal spille i fengslet. For å svare klart på hvilken kompetanse de lærerne som skal arbeide i fengslene skal ha, er det helt avgjørende hvilken jobb de skal gjøre. Før vi er enige om det, er det vanskelig

å komme med annet enn generelle betraktninger, slik du gjør. Tre hovedspørsmål henger sammen: 1. Hvilken rolle og hvilken funksjon skal skoleverket ha i fengslene? 2. Hvilken rolle skal lærerne på det grunnlag spille? 3. Hvilken kompetanse, og hvilke kunnskaper må de lærerne ha som skal fylle denne rolle? Svarer vi ikke klart på det første, blir svarene på de to siste spørsmålene også uklare. At du går inn for å gi lærerne fortløpende etterutdanning og oppfølging synes jeg er helt nødvendig – det er jo også et klart uttalt mål i skoleverket forøvrig.

ORGANISERINGEN AV OPPLÆRINGEN I FENGSEL

Også på dette spørsmålet er svaret helt avhengig av at vi vet noe om innholdet i, og omfanget av skolevirksomheten i fengslet. Fordi du ikke har konkretisert det, blir heller ikke forslagene her konkrete. Isteden gjentar du en beskrivelse av fengslene, fangene og fangemiljøet og kommer med lite konkret nytt som har med selve organiseringen av undervisningen å gjøre.

Importmodellen er en måte å organisere undervisningen i fengsel på. Burde ikke sterke og svake sider ved denne vært drøftet? Kunne det tenkes at importmodellen kunne forbedres? I så fall hvordan? Finnes det andre måter å organisere fengselsundervisningen på, eller er det utenkelig i dag? Burde ikke også fengselsskolefilialenes ofte noe isolerte tilværelse hva vært diskutert? Når du i dette avsnittet atter tar opp kompetansestriden i fengslene, er kanskje nettopp importmodellen en nøkkel til forståelse? Skolen har kommet inn og blitt en stat i staten, ikke underlagt fengslets øvrige regler og rutiner for ansatte. På godt og vondt. Verken faglig eller personalmessig har fengselsledelsen myndighet over det som skjer i skolestuene. Geografisk plassering utenfor det vanlige skoleverk, har gitt lærerne både frihet og ensomhet. Friheten begrenses pedagogisk sett bare av dette ene, sikkerheten.

Når det gjelder organiseringen av skolen i fengslet, er det en hel rekke spørsmål som må avklares. Jeg vil nevne noen: Hvilke faglige forutsetninger må være til stede for at diskusjonen om organisering og samarbeidsformer skal bli konstruktiv? Er importmodellen et hinder for, eller en spore til samarbeid? Hvordan skal vi bli av med skolen som en stat i staten? (Hvis vi mener den er det). Hvordan styrke samarbeidet mellom arbeidsdrift og skole, hvordan styrke samarbeidet mellom sikkerheten og bibliotek-

og fritidsvirksomheten og skolen? Hvordan styrke samarbeidet med arbeidsmarkeds- og sosialetaten utenfor murene? Er det sikkert at skolen i fengslet bør organiseres på samme måte som skolen ute? Dersom skolen i fengslet får et annet innhold og en annen profil enn i skoleverket ute, hvilke konsekvenser må det få for organiseringen av virksomheten? Hva med økonomiske ressurser? Hvor mye skal skolen i fengslet ha preg av spesialundervisning og i hvilken grad skal den legges så nær opp til det "normale" som mulig?

Spørsmålet om hvordan opplæringen i fengslet skal organiseres, er først og fremst avhengig av hvilket innhold opplæringen skal ha. Importmodellen er en måte å organisere undervisningen i fengsel på, en modell som er kommet for å bli. Men innholdet i den varen som importeres, har det vært stilt få spørsmålstegn ved. Er det sikkert at det er godt – godt nok? Det spørsmålet bør faktisk diskuteres og avklares før måtene å organisere virksomheten på, slås fast. Det kan vel også hende at det ville være klokt å forsøke forskjellige organisasjonsformer.

OPPFØLGING

Svaret på spørsmålet om hvordan det tilbud om skolegang som gis i fengslet skal følges opp etter løslatelsen, er også avhengig av hvilket innhold vi gir opplæringen i fengslet. Forøvrig er jeg i hovedsak enig med deg i at vi må følge opp både før løslatelsen og umiddelbart etter. Jeg kan også referere til flere fanger jeg i løpet av sommeren har snakket med. De sier alle som en at det ikke er noe poeng i å drive med opplæring innenfor murene hvis de ikke får hjelp til å følge opp etter løslatelsen.

AVSLUTNING

Jeg håper du tar mine bemerkninger som et positivt innspill til å jobbe videre med disse viktige spørsmålene. Min hensikt har vært å sortere begrepene litt mer og å stille noen spørsmål til din positive fremstilling. Jeg synes så mange viktige prinsippspørsmål er reist at det gjelder å få diskutert dem på bredest mulig basis. Og det viktigste innen dette igjen, er å klargjøre hvilket grunnsyn vi vil plassere i bunnen av opplæringen i fengsel, både grunnleggende menneskesyn, pedagogisk grunnsyn, hva opplæringen på det grunnlag skal inneholde og hvordan vi skal organisere den. Kan det komme en slik diskusjon ut av dette, er jeg godt fornøyd.

